

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ

Лауренциу Ягару

**РАЗВИТИЕ НА РЕЛИГИОЗНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В
РУМЪНИЯ ОТ КОМУНИСТИЧЕСКИЯ ПЕРИОД ДО ДНЕС**

РАЗШИРЕН АВТОРЕФЕРАТ
на дисертация за присъждане на ОНС „доктор“
по професионално направление 2.4. „Религия и Теология“

София, 2023

СЪДЪРЖАНИЕ

I. КРАТКА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННОТО СЪЧИНЕНИЕ.....	3
II. ОБЩО ПРЕДСТАВЯНЕ НА СЪДЪРЖАНИЕТО.....	11
1. Образование и религиозност в Румъния по време на комунистическия режим.....	11
2. Религиозното образование в Румъния след 1989 г. Религиозен плурализъм.....	45
3. Нагласи на младите хора към религиозното образование в Румъния днес – проучване.....	89
4. Заключение.....	91
III. НАУЧНИ ПРИНОСИ	99
IV. ПУБЛИКАЦИИ ВЪВ ВРЪЗКА С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА.....	101

I. КРАТКА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННОТО СЪЧИНЕНИЕ

Актуалност на изследването:

Представеното дисертационно съчинение на тема: „Развитие на религиозното образование в Румъния от комунистическия период до днес“ има интердисциплинарен характер, като разглежда религиозното образование в контекста на богословието, историята, политиката и педагогическите науки. В него категорично и ясно се подчертава важната роля на религиозното образование за духовното и нравственото развитие на човека.

Дисертационното изследване се стреми да представи един балансиран подход, в който внимателно се открояват основните данни за духовността и религиозното образование в Румъния, като се прави опит да бъде очертан процесът, при който това образование се е развивало в новата история на страната. В този контекст е направен е анализ на значението, актуалността и ролята на религиозното образование за формирането и духовното-нравственото развитие на човека, както и за култивирането на автентична духовност.

Чрез този интердисциплинарен подход, който започва от ситуацията в Румъния в исторически, богословски и образователен аспект, можем да прозрем възможността за диалог между религиозното и светското образование в страната, за да се развие образователен процес, насочен все повече към възпитанието и изграждането на вътрешния живот на човека с оглед на неговото духовно израстване. Като изхождаме от тези общи данни, ще подходим към темата, предложена за изследване в настоящата дисертация, от няколко гледни точки, които се преплитат в единна визия за предмета, който разглеждаме.

Една от основните задачи на християнството е да доведе до истинско духовно преобразяване на човека, като идеал на това преобразяване е възстановяването на повредената човешката природа. Затова и често се казва, че християнството е повече от религия – то е начин на живот. Независимо от културния облик на различните части на света, с които влиза в контакт, нашата религия винаги се стреми да просвещава, да предаде чрез образование истините на вярата, разкрити от Христос. Така идеалът на християнската религия се превръща в идеал за образование, което се основава от една страна на християнското учение и от друга – на усъвършенстването на човека чрез лично богопознание. Защото да бъдеш или по-скоро да станеш човек означава да си религиозен, казва един от най-известните представители на румънската култура, историкът на религиите Мирча Елиаде. И днес, както и някога да станеш „мъж съвършен“ (Еф. 4:13) може единствено чрез образование.

Голяма част от образователните специалисти отстояват идеята за ориентиране на човечеството чрез образование към идеална форма на общество и формиране на човешки взаимоотношения в съответствие с различни предварително установени цели, тъй като всяко образователно действие трябва винаги да се извършва при зачитане на човешкото достойнство; в противен случай образованието не може да съществува.

Днес въпросът за образованието трябва да е приоритет и всички онези, които искат да видят позитивна промяна в отделния човек, а по този начин и на човечеството като цяло, го поставят в центъра на своето внимание, като процес, насочен към духовно и социално развитие и реализация, който изисква участие, опит, общуване между хората, както и задълбочено познаване на постиженията в тази посока, настъпили през последните години.

Ранни свидетелства за религиозно образование в Румъния

Развитието на религиозното образование в Румъния през XX век, а в не по-малка степен и сега е резултат от положените още през XIX век теоретични и методологически основи, изградени върху народопсихологията на румънския народ и на християнството, като конституиращ елемент на румънската национална идентичност.

Върху тези основи се гради и политическата концепция на държавата по отношение на православната църква и другите църкви и вероизповедания, която е отразена и в нейните ранни конституции (1866, 1923, 1938).

След обединението на княжествата Молдова и Влахия на 24 януари 1859 г. (т.нар. Малък съюз) новата административна организация, ръководена от Александру Йоан Куза, основана на демократични и либерални европейски конституционни принципи, признават Румънската православна църква за самоуправляваща се в своята организация и дейност, а секуларизацията на манастирските имоти (декември 1863 г.) води до независимост от Вселенската патриаршия. Автокефалията на Румънската православна църква е регламентирана в Парламента чрез избор на епархийски митрополити и епископи и чрез конституиране на Светия Синод на Румънската православна църква през 1872 г., като официалното признаване от Вселенската патриаршия става през 1885 г. Отношенията с държавата в периода 1899-1923 г. водят до сериозни дипломатически последици за църквата, като например създаването на архиепископиите в Букурещ през 1883 г. и Яш през 1884 г. Всичко това обаче все още не означава свобода на религията за отделния човек, така както това се разбира в духа на Просвещението, където всяка религия има своето място в рамките на националната идентичност. Благодарение на приетите от парламента органични закони за религиозната свобода в страната се установява широк дух на толерантност към религиозните убеждения, като всеки може да проповядва и следва всяка вяра, която

не противоречи на законите и изискванията на обществения морал.

От юридическа гледна точка от XVIII в. насам законодателството и на трите румънски държави (Влахия, Молдова и Трансилвания) разглежда религията като редовен учебен предмет. Много са румънците, които допринасят за развитието на обучението по религия през този период, като например Григоре Шинкай (1754-1816), който учи в Santa Ana di Vienna и следва теология в Collegio di Propaganda Fide в Рим; Георге Лазар (1779-1823), който учи теология във Виена, а по-късно става архидякон в епархията на Сибиу и е основател на първото училище по румънски език „Св. Сава“ през 1818 г. в Букурещ. Той също така е преводач на първите педагогически книги в Румъния.

Във Влашко и Молдова първите правила за религиозно образование са приети през XVII в. от няколко високообразовани епископи. Религиозното образование в Трансилвания придобива масов характер по времето на митрополит Андрей Шагуна (1848-1873), който организира православно обучение в областта, като изисква всяка енория да създаде начално училище. След обединението на княжествата Влахия и Молдова (1859) се въвеждат структурни образователни реформи, включително в областта на религиозното обучение. Така в Закона за образованието от 1859 г. се посочва, че религията трябва да бъде въведена в началните класове (I-IV) под формата на катехизис, а в средното образование (V-VII клас) трябва да бъдат включени религиозни предмети като изучаване на Библията, История на църквата и Християнска етика, елементи на Християнска апологетика и др. Повечето от учителите в посочения период са свещеници и подготовката им изисква многостранно обучение и задълбочени философски, педагогически и богословски знания.

По-нататък в дидертацията представям едно от произведенията от края на XVIII век, които представляват особен интерес – книгата на митрополит Григорий Микулеску „Християнска педагогика“, която е един трактат за това как децата да бъдат обучени, за да са подготвени да станат добри свещеници и учители. Също така, за разлика от Запада, където в католическия или протестантския свят предметът Религия се изучава три или четири часа седмично, в румънските княжества Влахия и Молдова се отделят един или два часа седмично, за да се отдели място за спорт, музика и рисуване. Например наръчникът на Димитрие Петреску „Религиозно образование на Православна църква“ за началните училища, одобрен от Светия Синод на 24 октомври 1891 г., съдържа молитви, Символа на вярата, някои новозаветни истории и притчи за Спасителя.

Състояние на изследванията

В румънското богословие има множество изследвания, които разглеждат въпроси от областта на религиозното образование в страната, като по-голямата част от тях с засягат теоретично-методически аспекти, но не е правено такова, което да разглежда ситуацията от изследвания период едновременно исторически и религиозно-педагогически и то от перспективата на богословската парадигма.

В Румъния религиозното образование е обект на изследване в няколко труда, които са в тясна връзка с предмета на нашата тема: Constantin Cuceș, *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*; Cristina Benga, *Idealul educațional în pedagogia creștină. Clement din Alexandria, Sfântul Ioan Gură de Aur*, Pr. Ion Vicovan, Pr. Paul Cezar Hârlăoanu, Pr. Emilian Iustinian Roman (coord.), *Teologie și pedagogie. Identitate specifică și responsabilitate comună în actul educației*. Adrian Lemeni, *Repere ale educației creștine în teologia Sfântului Ioan*

Gură de Aur; Dorin Opreș, Monica Opreș (coord.), Religia și școala. Cercetări pedagogice, studii, analize.

Цел на изследването

Дисертационното съчинение има за цел да представи ситуацията на религиозното образование в Румъния от установяването на комунистическия режим в страната до днес, в контекста на взаимоотношенията между признатите от държавата вероизповедания.

Задачи

Така формулираната цел може да бъде постигната посредством изпълнението на следните задачи, които се разкриват в съдържанието на отделните глави на изследването:

1. Да се изследват и анализират практиките на религиозното образование в Румъния по време на комунистическия режим.

2. Да се изследва състоянието на религиозното образование в Румъния след 1989 г. в контекста на съществуващия религиозен плурализъм в страната.

3. Да се направи проучване на нагласите на младите хора в страната относно мястото на религията в техния живот и нейното място в рамките на училищната система в страната.

Обект на изследването

Обект на изследването е историята на религиозното образование в Румъния.

Предмет на изследването

Предметът на изследването е развитието на религиозното образование в Румъния от в рамките на последните два последователни исторически периода в историята на румънската държава.

Хипотези на изследването:

- Религиозното обучение неизменно присъства в историята на румънското образование. Тъй като християнството е важен и съществен елемент от духовната култура на румънския народ и от румънската национална идентичност,

всеки опит за подмяна на тази идентичност през различни исторически периоди, води и до промяна на съдържанието или до забрана на религиозното образование.

- Конфесионалното религиозно обучение не противоречи както на светския характер на образованието, така и на съвременния междурелигиозен, интеркултурен и икуменически диалог в европейски контекст.

Методи на изследването

В дисертацията са използвани следните изследователски методи:

- дескриптивен (излагане и описване на исторически документи, догматически и религиозно-нравствени учения или позиции на обществено-политически и религиозни институции, необходими за разбиране на контекста);

- аналитико-интерпретативен и сравнителен метод (анализ, интерпретация и сравняване на документи, учебно съдържание и пр.);

- дедуктивен (използване на предпоставки и факти за формулиране на разсъждения и заключения);

- статистически методи (въпросници, интервюта).

Структура на съчинението

Дисертационният труд е структуриран в три глави и има следната структура, отразена в съдържанието:

Увод

ГЛАВА I. ОБРАЗОВАНИЕ И РЕЛИГИОЗНОСТ В РУМЪНИЯ ПО ВРЕМЕ НА КОМУНИСТИЧЕСКИЯ РЕЖИМ

1. Религиозният контекст в Румъния през XX век
2. Монашеството в Румъния по време на комунизма
 - 2.1. Декрет 410/28 октомври 1959 г.
 - 2.2. Разпоредби на Указ 410
3. Свещенството през годините на комунизма в Румъния

4. Преподаватели по теология по време на комунистическия период

ГЛАВА II. РЕЛИГИОЗНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В РУМЪНИЯ СЛЕД 1989 г. РЕЛИГИОЗЕН ПЛУРАЛИЗЪМ

1. Начало на религиозното образование в държавните училища в Румъния след 1989
2. Православно образование
3. Католическо образование
4. Неопротестантско образование

ГЛАВА III. НАГЛАСИ НА МЛАДИТЕ ХОРА КЪМ РЕЛИГИОЗНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В РУМЪНИЯ ДНЕС – ПРОУЧВАНЕ

1. Религия и религиозност
2. Отношение към собствената религия/изповедание
3. Поведенчески индикатори за религиозно благополучие
4. Религията като ръководство за поведение и насока при вземането на решения
5. Видове нагласи към религията
6. Семейно и религиозно образование. Мнения на родителите
7. Църквата: действия в областта на религиозното и нравственото възпитание

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

II. ОБЩО ПРЕДСТАВЯНЕ НА СЪЧИНЕНИЕТО

ГЛАВА I. ОБРАЗОВАНИЕ И РЕЛИГИОЗНОСТ В РУМЪННИЯ ПО ВРЕМЕ НА КОМУНИСТИЧЕСКИЯ РЕЖИМ

Първа глава включва културно-историческия, политически и религиозен контекст преди установяването на комунистическия режим в Румъния, ситуацията, създадена от комунистическия преврат, забраните и гоненията по време на този период и накрая разглежда настоящия контекст, така наречения „преходен период“, в който се появяват нови условия за живота на църквите и преподаването на предмета Религия.

Опитът, натрупан през втората половина на XIX в., дава възможност да се организира първият конгрес на православните учители по религия (Букурещ, 1912 г.), чиято цел е да се изясни ролята на религиозното образование в училищата, съдържанието на учебниците и използваните методи на обучение. В началото на конгреса става ясно, че подобни годишни срещи са особено необходими, тъй като през целия XIX век на местно ниво се проявява враждебно отношение към Църквата и религията като цяло. Според проучванията целта на религиозното образование по онова време (а не е изгубила своята особена актуалност и днес) е била нравствената и поведенческа промяна на детето, за да може то да стане добър гражданин; като се подчертава важноста не само на изграждането му като личност, но и неговата задача в обществото. Политическите и историческите резултати, постигнати след Великия съюз от 1918 г., както и промяната в европейската политика (след войната) карат държавата да приеме нова конституция през 1923 г., която се смята за

една от най-демократичните румънски конституции. В нея се посочва, че Румънската православна църква, която е църква на мнозинството, и Униятската църква (църква с компактни маси от вярващи в Трансилвания – новата територия, обединена с Румъния) имат предимство пред другите религиозни общности, като и двете се считат за румънски църкви. Освен това на Парижката мирна конференция (1919 г.) са признати редица права на другите малцинствени религии.

Получената от държавата автономия на Църквата води до приемането през 1925 г. на Закона за организацията на Румънската православна църква, който предвижда нейното самоуправление, но под държавен контрол, упражняван по конституция чрез министерството на вероизповеданията. През същата година Румънската православна църква е издигната в ранг на патриаршия, като патриархът се избира от Велика избирателна колегия, съставена от членове на Букурещката епархия (Букурещки епархийски съвет), членове на Румънската православна църква (Национален конгрес на църквата) и членове на православно правителство и парламента, така че както се вижда държавата има голямо влияние върху Румънската православна църква.

Със Закона за вероизповеданията от 1928 г. държавата е задължена не само да гарантира закрила и свобода, но и да осигури материалните средства, необходими за издръжката на духовенството и за покриване на неговите културни и социални нужди. Цялата тази помощ се предоставя пропорционално на броя на румънските граждани, членове на различните вероизповедания, в зависимост от общия брой на населението на страната, материалното му положение и реалните нужди. Новите религиозни общности могат да бъдат признати от държавата, ако изповядването на вярата им и техните религиозни и морални принципи не противоречат

на обществения ред и добрите нрави, и ако организационната им система на управление и администрация е в съответствие със Закона за вероизповеданията. Признаването на едно вероизповедание може да бъде отменено по същия начин, ако неговите ръководни органи и членове явно противоречат на разпоредбите на държавното законодателство. В тези институции изучаването на История, Румънски език и литература и на румънската Конституция е задължително и се преподава по програма, утвърдена от компетентния орган на църквата в съгласие с министерството на културата и образованието по такъв начин, че да не се възпрепятства специалното богословско обучение и да е съвместимо с религиозния и морален характер на тези институции. Дипломите за богословско образование, получени в чужбина, се приравняват въз основа на специален изпит. Изпитите за еквивалентност на дипломите, издадени в чужбина, се организират от комисия в богословските институти на съответните вероизповедания, на която присъства представител на министерството на културата и образованието.

Като цяло законът от 1928 г., който се отнася до общия режим на вероизповеданията, до голяма степен отговаря не само на изискванията на православната държава, но и на тези на другите вероизповедания, както и осигурява свободата и възможността за легализиране чрез равно и недискриминативно прилагане на закона. През 1933 г. богословските академии в Трансилвания преминават към Дирекцията за висшето образование към министерството на образованието, като по този начин се признава техният характер на висше образование, а през 1939 г. законът за рационализация на висшето образование окончателно го признава за такова.

По инициатива на крал Карл II и със съдействието на неговите политически партньори през 1938 г. Конституцията от 1923 г. е променена, като по този начин се прави опит в

ръцете на краля да се съсредоточи възможно най-голяма реална власт. Според новата Конституция държавата гарантира свободата и едновременната защита на всички религии, доколкото тяхното упражняване не вреди на обществения ред, морала или сигурността на държавата. В член 8 се посочва, че на свещенослужителите от всякакъв обред и религия не се позволява да извършват политическа дейност на местата за богослужебни събрания или при различни религиозни прояви. Този принцип забранява всякаква политическа пропаганда, като страхът на крал Карл I е основателен, тъй като отстраняването на политическите партии от политическия живот на Румъния и преминаването им в нелегалност предизвиква голямо недоволство от страна на лидерите и членовете на тези партии. Въпреки че се търси отстраняване на духовенството от политическата сфера, протестите на Румънската православна църква продължават срещу политиката на румънската държава за сключване на конкордат с Ватикана.

Действието на тази конституция е преустановено през септември 1940 г., когато започва новата военна диктатура на генерал Йон Антонеску (септември 1940 г.–август 1944 г.), която приключва през есента на 1944 г. с Кралски указ № 1626, подписан от крал Михай I (2 септември).

През този период се наблюдава тенденция за създаване на румънска школа по педагогика, насочена към разработване на теория на образованието, основана на познаване на спецификите на румънския народ и съобразена с тях. По същество това е училище, което дава приоритет на земеделците – единственото, което запазва националното образование, основано на ценности.

Мястото и ролята на религиозното образование в човешкия живот се подчертават от повечето румънски педагози, които показват, че нещата в този свят имат смисъл само чрез

връзката между човека и Бога, а „всички политически, национални и културни въпроси трябва да бъдат обвързани с вечната ценност на религията“. Вижда се, че с помощта на специфични методи те са анализирали различни аспекти, свързани с това измерение на образованието – мястото на религията в системата на образованието, връзката на религията с други дисциплини, начина, по който тя се прилага, връзката между информация и обучение, подготовката на учителите по религия, резултатите от изучаването на предмета Религия, наблюдавани във времето, и т.н.

Свещеник Михаил Булаку (1898-1985), един от най-известните румънски християнски педагози от междувоенния период, влиза в контакт с европейската педагогическа мисъл в началото на ХХ век, по време на специализацията си по педагогика, катехетика и омилетика във Факултета по католическо и протестантско богословие в Страсбург (1924-1926). За да се опознае индивидуалността на учениците, той предлага да се съчетаят методите на християнската педагогика с тези на експерименталната педагогика, като се въведат в университетската програма на богословските факултети дисциплини, които осигуряват педагогическа и психологическа (теоретична и практическа) подготовка на студентите. Предложението за реформиране на богословското образование е подкрепено с два аргумента: от една страна, поради това, че много възпитаници на духовните семинарии се записват за университетско обучение в различни богословски специалности и се отказват от приемане на свещенство, и от друга страна, от факта, че някои възпитаници на Богословските факултети „не са убедени в християнския идеал, защото не го разбират“.

В резултат на гореспоменатите изследвания и предложения са направени редица заключения, подкрепени от множество мерки, между които:

- задължително участие в часовете по религия – два пъти седмично (както в началните, така и в средните училища);
- възможност за осигуряване на конфесионално преподаване на религиозното обучение;
- двойно подчинение на учителите по религия – на държавните и на църковните власти;
- организиране на часове по религия от свещеника (като част от неговата пастирска мисия);
- реформа на учебните програми;
- създаване на християнски младежки организации, християнски вестници, списания и др.

В едно изследване от 1944 г. за значението на религията като образователен фактор в обществото се казва: „Да се мисли, че държавата може да замени религията в масовото образование, е голяма заблуда. За разлика от честите промени в политиката, политическите режими и техните поддръжници, единствено религията може да осигури абсолютен идеал чрез своята универсална и постоянна ценност“. След 1928 г. Законът за началното образование решава да повери преподаването на религия на свещеници, тъй като „религията в училищата е крайъгълен камък на образователната система“. В основното образование, съгласно Закона за средното образование, религията се изучава 2 часа седмично, като през 1928 г. хорариумът е сведен до един час седмично. Накрая, с редица разпоредби Религията отпада от социално-хуманитарната учебна програма и е включена в групата на предметите по изкуства, заедно с Музика, Рисунане, Физическо възпитание и Трудово обучение. От гледна точка на съвременното схващане обаче учебните програми по предмета „Религия“ в междувоенния период не спазват основни принципи на обучението: т.нар. образование с концентричен характер или принцип на едновременност.

До края на Втората световна война се появяват редица трудове, посветени на необходимостта от изучаване на Религия в училищата и на начините за подобряване на образователния процес. Това се дължи както на църковни дейци (свещеници, богослови), така и на миряни и специалисти в областта на образованието или на детската психология.

През 1933 г. о. проф. Думитру Кълугар (1907–1988), един от най-големите специалисти в тази област, написва такава програма, която служи за основа на учебниците по Вероучение и Религия, използвани в началните и подготвителните класове (7 класа). Според него религиозното образование трябва да възприеме най-новите ефективни постижения в педагогиката и да избягва стерилната теория, както и прекомерната практика, като гарантира обучението и поддържането на религиозността у учениците. Друг автор, Йон Гъвънескул (1859–1949) в своя капитален труд „Педагогика“ от 1923 г. разглежда в процеса на религиозно образование два основни аспекта: религиозно *обучение* за придобиване на знания за християнската вяра и история, за учението на християнството и организацията на църквата, както и *възпитание* на религиозното чувство, което поражда задължения, които ни обвързват с вечността. По-нататък Щефан Бърсънеску (1895–1984) в книгата си „Педагогика“ от 1932 г. показва, че религиозното образование е абсолютно необходимо и че неговата цел е да възпитава вяра във висш, творчески принцип, който управлява света. Василе Бънчила (1897-1979), философ и преподавател, говори за значението на религията за децата в поредица от статии, събрани покъсно в посмъртен сборник. Според него религията е средство за осъществяване образованието във всичките му аспекти, и заедно с нравственото възпитание е ориентир в социалните науки. В трудовете си този голям педагог устано-

вява връзката между слабото влияние на религията в обществото и липсата на религиозно образование в началните училища.

Като осъзнава тясната връзка между религиозното образование и интелектуалното, естетическото, нравственото и дори физическото образование, Георге Антонеску предлага решение на проблемите, свързани с религиозността в училищата. Според него връзката между тези две области, която изглежда трудна за съчетаване, е философията на синтезиране на научни данни, които обсъждат общи въпроси. В идеалния случай учителят по религия е запознат с философските въпроси, а на свой ред учителят по философия трябва да се погрижи за подготовката си по религиозни въпроси. В този контекст трябва да отбележим, че всички автори от междувоенния период твърдят, че религиозното образование трябва да използва всички методи, препоръчвани и от съвременното образование.

Авторите, които пишат за връзката между религията и другите предмети, стигат до заключението, че „религията трябва да заема централно, а не периферно място в системата за нравственото и интелектуално образование на младото поколение“. Едно изследване от 1930 г. предупреждава, че „един от най-наболелите проблеми на Православната църква е необходимостта да се организира единен фронт на християните срещу дегенерацията на душите, движение, което идва с бързи темпове от Изток“.

След включването на Трансилвания в пределите румънската държава, след Великия съюз от 1918 г., Католическата църква става църква на част от малцинственото население и функционира заедно с доминиращата Православна църква (църквата на управляващите) и с привилегированата Униятска църква, принадлежаща на мнозинството. Докато правата на последните изглеждат уредени, католиците се нуж-

даят от незабавна помощ от Ватикана. На фона на сближаването на Ватикана с Румъния, папският нунций Мармаджи пристига в Букурещ с идеята, че католиците, живеещи в пределите на страната (особено унгарците и германците) ще бъдат пречка за близките отношения между Ватикана и Румъния. В резултат, създаденото през междувоенния период законодателство, което се отнася до преподаването и образованието, регламентира и маркира етапите в развитието на католическото религиозно обучение под ръководството на Католическата църква.

Държавата има право да наблюдава и проверява богословските училища; малцинствата имат право да управляват училищата, а държавата е длъжна да ги подкрепя финансово. След преговори с папския нунций е постигнато съгласие, че учениците от малцинствата ще бъдат записвани извън държавните училища в конфесионални училища, които се считат за частни, както и в други частни училища, съгласно закона.

Що се отнася до неопротестантските деноминации, след обединението на Трансилвания (1918 г.) с Румъния, всички баптисти се обединяват и през 1919 г. създават „Съюз на църквите в Румъния“. Германците имат свои собствени асоциации, а през 1929 г. унгарците в Трансилвания и руснаците/украинците в Бесарабия също създават свои асоциации. В много случаи обаче баптистките проповедници не получават право на „квалифицирани баптистки катехети и на учениците, чиито родители са членове на асоциации, признати от Министерството вероизповеданията, учителите от други вероизповедания често поставят слаби оценки, за да ги принудят да повторят годината“. В допълнение към големия си мисионерски устрем румънските баптисти следват „пуританския“ кодекс на живот, като напълно избягват тютюна и алкохола, забраняват употребата на къси панталони и стриктно спазват неделята като „Господен ден“.

Комунистите са наясно, че тези, които имат властта да определят образованието на младото поколение, ще имат дългосрочно влияние върху бъдещето на обществото, въпреки че след като вземат властта, не могат веднага да действат срещу църковните институции, тъй като населението е категорично против.

Липсата на религиозно образование сред децата и младежите ги отдалечава от моралните и религиозните ценности и следователно от тяхната културна и духовна идентичност. Редица материалистически, диалектически и атеистични пропагандни текстове се опитват да покажат, че „религията пречи на интелектуалното развитие на децата, като осакатява тяхната преценка“. Съгласно член 27 от Конституцията от 1948 г. „никое религиозно вероизповедание, събрание или общност не може да открива и управлява образователни институции, а само училища за обучение на религиозни кадри под държавен контрол“.

В образователната реформа от 1948 г. богословското и религиозното образование е изключено от държавната образователна система; първото е оставено под управлението на Църквата, контролирано и маргинализирано, а второто не само е премахнато, но и заменено с „научно-атеистично“ обучение.

През този период са използвани редица клишета, за да се покажат отрицателните характеристики на западното общество, което се е обявило за християнско (от войните в името на религията до тежкото положение на децата, изпращани на работа). В същото време комунистите обявяват социалистическата система за рай на земята, за създаване на съвършено общество без Бог, наричайки го „златен век“. Без вяра в Бога и противно на религиозните си принципи, народът, под ръководството на комунистическата партия, започва да гради комунизъм.

За да се руши имиджът на религията и религиозното образование, се разказва за деца, починали по време на кръщението им (от потапянето във вода), или за вярващи, които мислели, че са се разболели, защото не са спазвали стриктно религиозните практики, или за такива, които са се самоубили, за да срещнат по-бързо Бога. На св. Причастие (заради лъжичката) се гледа враждебно, поради опасността от предаване на епидемии, а постът се отрича като „вреден за здравето“.

Със заповед на Министерството на образованието от 1947 г. се отменя правото на епископите да назначават учители в духовните училища, както е предвидено в закона от 1929 г. Освен това в резултат на тази заповед Министерството започва да назначава учители в тези училища, които често нямат морално достойнство и не принадлежат към съответните вероизповедания.

Още по-сериозен е проблемът с учебниците, подготвени от Министерството според марксистките принципи; те са въведени навсякъде, без изключение за религиозните училища. През 1948 г., със Закона за общия режим на вероизповеданията, много богословски училища са затворени или преместени, поради което някои учители и ученици мълчаливо се противопоставят на нововъведения комунистически режим.

Документите в архивите на Националния съвет за изучаване на архивите на сигурността (НСИАС) показват многобройни действия, чрез които Отделът по сигурността (Секуритате) и институциите, подчинени на комунистическата партия, са наблюдавали и контролирали вероизповеданията, обвинявайки ги във „форми и методи, използвани за индоктриниране, привличане и поддържане на религиозна принадлежност на децата и младежите“. Интересно е да се отбележи, че някои от тези случаи са регистрирани на места, където неопротестантски секти активно се интересували от

религиозното образование на деца и младежи. Въпреки това православно духовенство продължава да провежда разнообразни дейности за привличане на младите хора към Православната църква. Към 1989 г. функционират шест православни богословски семинарии: в Букурещ, Бузю, манастира Нямц, Клуж-Напока, Крайова и Карансебеш, които, заедно с другите два университетски института (Букурещ и Сибиу), допринасят, въпреки всички ограничения, на които са подложени, за обучението на кадрите, необходими на Църквата.

При липсата на устав за организация и функциониране, одобрен от румънската комунистическа държава, Римокатолическата църква прилага разпоредбите на Кодекса, изготвен от Ватикана, като обръща специално внимание на религиозното обучение на младежите и децата. По-специално в епархия Алба Юлия образованието на децата и младежите се осъществява в рамките на училищна система, като се използват специфични форми и методи за катехизация, които Секуритате посочва като най-ефективните форми на религиозно образование на децата и младежите в страната, тъй като те се прилагат във всички римокатолически енории под формата на образователна система, организирана според повече или по-малко ясни педагогически принципи.

Малкият и разпръснат брой на протестантските вярващи не се счита за особен проблем от институциите на комунистическата държава, а фактът, че броят на младите хора, посещаващи религиозни служби, е малък, дава известна свобода на протестантските общности, тъй като те не са толкова строго контролирани, колкото други вероизповедания с голям брой вярващи.

Юдаизмът се занимава най-вече с това да задържи децата в религиозния живот, но поради застаряването на населението и емиграцията броят на участващите млади хора е доста малък, а образованието, което се провежда, има за цел по-

скоро да събуди и поддържа чувството за принадлежност към еврейската общност.

От всички вероизповедания, които са активни по време на комунистическия период в Румъния, най-интензивно е била следена дейността на неопротестантските общности, които имат най-разнообразна образователна дейност за привличане и поддържане на интереса на децата към вярата.

Баптистите, както и повечето други евангелски общности в Румъния, са подложени на строг режим на преследване: смятани са за изменници, а религиозните им служби са забранени. Църквите им са затворени, пасторите са заплашвани, арестувани и преследвани, изисква се да имат специално разрешително, документ, който да им дава право да проповядват, неделните училища за деца и младежи са премахнати или ограничени, а списъците на кандидатите за кръщение трябвало да бъдат предварително одобрени от държавни служители.

В специализираните богословски издания от този период може да се прочетат множество статии, включващи различни икуменически теми. Публикувани от румънски православни участници са и множество презентации от международни конференции. Добър пример за това е статията на о. Думитру Кълугър в списанието Румънската православна църква, озаглавена „Религиозното образование в икуменически дух. Инициативи и постижения на Румънската православна църква“, която представя качествата на религиозното образование и неговите предимства, когато то е икуменическо.

Комунизмът в Румъния е до голяма степен войнстващ държавен атеизъм, чиито последици са добре известни: поставяне на редица дейности на православната, униятската и римокатолическата църква и други вероизповедания извън закона, конфискация на имуществото им, арестуване на много православни, униятски, католически и други йерарси,

проникване на Отдела по сигурността във вероизповеданията, разрушаването на православни храмове и изселването на свещеници, които се противопоставят на тоталитарния режим, или оттеглянето им в манастири. Религиозното образование се превръща в една от най-големите опасности за новото тоталитарно ръководство, като християнският морал е в особено остро противоречие със сталинистко-ленинистката, а след това и с „чаушистката“ комунистическа доктрина, установена в Румъния до 1989 г.

Румънското монашество също не е пощадено от комунистическото потисничество и скоро след установяване на диктатурата става ясно, че е изисква неговото реформиране. И все пак, ако го сравним с по-късните идеи и практики по време на комунистическия режим, ще видим сериозна прилика със следвоенната ситуация. Ако през 1938 г. е имало 1638 монаси и 2549 монахини, то през 1949 г. те са съответно 1528 и 3807. Трябва да вземем предвид и масовото оттегляне в манастирите с установяването на комунистическия режим в Румъния, като за периода на Антонеску числата са много по-ниски.

С идването на комунистическата власт румънското монашество изпада в пълен смут. Църквата е наясно, че без монашеска основа няма да може да устои на намесата на комунистическата власт. В докладна на информатора „Виатор“ от 1945 г., посветена на манастирите в Румъния, се казва: „Повечето от тях са получили дарения на горски и други площи със закон, публикуван в Държавен вестник. В допълнение към мисията им в областта на молитвата и съзерцателния живот, някои манастири имат училища по управление на домакинството, тъкачни работилници, домове за сираци и др. Манастирите, с малки изключения, не са центрове на морал и култура, а това, което се говори за приноса им към румънската култура и цивилизация в миналото, понякога граничи с мит, така че състоянието на манастирите

днес не трябва да се сравнява с това от миналото, а с това, което те трябва да бъдат, според тяхната мисия и за да се оправдае съществуването им в държавния организъм“. По този начин репресивните органи на новия режим следят отблизо монашеския живот в следвоенна Румъния.

Постепенно „православният проблем“ се преследва, стъпка по стъпка, с оглед на сигурността: „Православните манастири са огнища на контрареволуционна дейност, под легалното прикритие на монашеството и създават трудности по отношение на извличането на информация и дори предприемането на действия. За да избегнат бдителността на властите, много враждебни елементи след 6 март 1945 г. стават монаси. Ситуацията, изисквана от Заповед № 58869 от 20 май 1949 г., е само отправна точка за информативни действия в тази област“, се казва в един от докладите от органите по сигурността.

По този начин Секуритате следи дейността в манастирската среда и се опитва да контролира всяка инициатива, както в случая с манастира Михай Вода през 1950 г. В неформален разговор патриаршеският викарий Теоктист Ботошаняну споменава, че „един ден той разглеждал църквата на Михай Вода в Държавния архив, след което отишъл при патриарха и му предложил, че би било добре там да се създаде манастир“. Патриархът бил готов да осъществи този проект, още повече че епископ Теоктист добавил, че местният свещеник трябва да бъде заменен от монаси, „които да водят красиви служби с вдъхновяващи проповеди и по този начин в Букурещ да бъде създаден нов монашески център“.

В обобщение на ГДСП от септември 1948 г. относно „важни събития в областта на православно богослужение“, наред с други неща, се споменават и някои манастири, които по един или друг начин са подкрепяли антикомунистическата съпротива. Около тях се групират антисъветски вражески елементи, избягали от Бесарабия, за да могат след

време да помогнат на „Църквата и държавата“. „Еуджен Лаю, новият игумен на манастира Кълдърушани в Илфов, въпреки че се опитва да демонстрира, че подкрепя режима, има подозрителни връзки с протосингела от Патриаршията Дамян Пънзару. Дамян Пънзару е бивш иконом на митрополит Висарион Пую и в монашеските среди се говори, че двамата поддържат връзка с Висарион Пую, от когото дори получават наставления. Владиката Павел Шерпе често посещава манастира Пасаря, придружаван от тъпа подозрителни лица, сред които и елементи от уволнените армейски кадри. Твърди се, че монахините от този манастир са създали групи, които провеждат подривни събрания и дори открито пропагандират срещу правителството“.

В докладна записка на ДРСП Яш относно преследването на йерарси в района на града от 26 октомври 1948 г. се споменава за някои интелектуалци, вероятно подозирани от силите за сигурност заради миналото си, които са се оттеглили в различни манастири в Молдова. И всичко това ставало с благословията на игумена: „В манастира Нямц до 1 октомври 1948 г. под закрилата на игумена Мелхиседек Думитру живеела Олга Стурза. По това време Олга Стурза поддържа близки приятелски връзки с архимандрит Василе Васиlake, бивш радиорепортер по време на режима на Антонеску, който, изгонен от Патриаршията, идва в манастира Нямц, а игуменът му предоставя на разположение стария дворец на бившия патриарх Никодим. Докато Олга Стурза пребиваваше в манастира, тези хора се събираха или в игуменарната, или в дома на Олга Стурза и обсъждаха най-различни въпроси срещу сегашното комунистическо правителство.“

Архимандрит Василе Васиlake, според докладна от 6 ноември 1948 г. „заявява, че продължава да поддържа контакти с Олга Стурза, която има тесни връзки в британските среди и с генерал Йоргулеску в столицата, когото информира за способността на монасите от Нямц да допринесат за

съпротивителното движение“. Така например в докладна от 11 декември 1948 г. на ГДСП относно религиозните вълнения в страната през периода 1-10 декември, наред с други неща, се казва: „Православните манастири и скитове продължават да бъдат центрове на съпротива и прикритие за легионерите: така игуменката Елена Теодора Волошенко от манастира Гуранда в община Труешещи, обл. Ботошани, прави пропаганда срещу нашия републикански режим, като винаги споменава бившия крал, и същевременно заявява, че нейните монахини, по примера на една от тях, по-скоро ще се оставят да бъдат измъчвани, отколкото да избличат „братята легионери“, и ще продължат да им помагат, „както се полага“.

В същата докладна се разказва как архиепископът на Крайова Фирмилиан Марин „изпраща свещеници и мисионери в цяла Олтения, за да разпространяват и продават религиозния календар за 1949 г. и с цел да поддържат жив пламък на румънската вяра“.

В докладна на ГДСП от 13 декември 1948 г. се споменава как архиепископ Павел Шерпе, екзарх на Унгро-Влахийската митрополия, докато патриарх Юстиниан е на Всеправославния конгрес в Москва, е разрешил „на Василе Калигариу, бивш активен военен, уволнен от армията, с местожителство в Букурещ, да живее 30 дни със съпругата си без да плаща храна и наем в манастира Пасаря“. Докладната от 25 март 1949 г. е категорична: „В страната има 206 манастира и скитове с 5564 монаси и монахини, братя и сестри, разположени предимно в планински райони и трудни за наблюдение. Ако това разположение на православните манастири и скитове се дължи на факта, че някога те са служели за убежище в случай на военно нашествие, то сега това е сериозна грижа за властите, защото винаги се откриват връзки между монаси и монахини, от една страна, и подривните елементи, от друга.“

Документът продължава с примери за „поддривна дейност само през последните 8 месеца“, т.е. в периода август 1948 г.–март 1949 г., в които се откриват седем категории, а именно: „антикомунистическа или легионерска пропаганда“ (вероятно проповеди с антикомунистическо съдържание) в случаите с монах Дософтей Морару от манастира Сихъстриа, игумена Макари Бребете от манастира Ръшка Баня или игумена Илие Клеопа от манастира Сихъстриа; укриването на „легионерски елементи“ от бившия игумен Дамаскин Дорош от манастира Кокош, който „укривал легионери от Браила и Галац“, или от игуменката Магдалена Пенку от Пасаря, която укривала „съпругата на военния престъпник Платон Кирноагъ“; укриване на оръжия и „въоръжени елементи“ или такива „от съпротивата“, както в случая с манастира Гъванул на „неидентифицирани въоръжени елементи“, укриването в манастира Нямц на оръжие от Дионисие Герман, или от йеромонах Виктор Игнат, който „криел оръжие за подривна организация в манастира Богдана-Бакъу“; провеждане на „тайни“ срещи или срещи „с легионерски елементи“, в случая с манастира Антим „преди разпускането му, където са се провеждали срещи с легионерски елементи“, или в манастира Предел, където игуменът Дионисий Веля (преместен от патриарх Юстиниан като първи свещеник в патриаршеската катедрала) „разрешава на монаха Никандру Продан да доведе легионери за тайни срещи и да приюти тленните останки на Николета Николеску, провеждайки специални служби за нея“; неразкриване на „скрити легионери“ или легионерски демонстрации, както в случая с монахиня от манастира Гуранда-Ботошани, която при разследване от страна на службите за сигурност „не е разобличила легионерите, които е криела“; криещи легионерски материали, както е в случая с монаха Макари Букур от Чолану-Бузау, който „пази портрета на Корнелиу

Зеля Кодряну и контактува с елементи от планината Буковина, чрез монаха Зосима Тарала от манастира Дълхъуцу-Рамнику-Сарат“; и събиране на помощи за арестуваните или за „нешастиците, които са прави“, както е в случая с монасите Арсение Бока от Съмбъта де Сус и Адриан Фъджецяну от Говора, които „събират помощи за легионерите, които идват да ги посетят“; с монаха Никодим Мунтеану от Бистрица-Неамц, който през януари 1949 г. „събира помощи за затворените монаси и елементи на съпротивата“.

При краткия преглед на тази информация, получена и използвана от органите за сигурност, трябва да се каже, че много от тези „реалности“ са преувеличени, като се има предвид, че всичко се основава на това как са ги видели както информаторите, така и органите за сигурност. Както в случая с „480-те брошури и книги с монархо-фашистки и легионерски характер, намерени при претърсването на манастира Тисмана, книги, които са всъщност били донесени в манастира по-рано от мисионери на Антонеску от Президиума на Министерския съвет през пролетта на 1944 г.“ В случая с антикомунистическата или легионерската пропаганда показателен е случаят с отец Илие Клеопа, който на 21 май 1948 г., на празника на „Св. царе Константин и Елена“, произнася проповед, в която между другото казва: „Дано Бог даде на сегашните ни водачи да бъдат като светите царе Константин и Елена, за да може Църквата да ги помни през идните векове!“. „Тогавата един от хората ме записа, разказва о. Илие, и аз дори не успях да се съблека, защото дойде кола и ми казаха да тръгна с тях. Заведоха ме в Търгу-Неамц и там ме настаниха в едно мазе, в което имаше само циментово легло. След това ме разпитваха в продължение на пет дни, като ме държаха без храна и вода.“

Струва да се отбележи, че в този първи комунистически период манастирите са били места за убежище, за очакване и възстановяване на силите, предназначени да подкрепят

англо-американските войски, които чакали да дойдат срещу руснаците. Много войници се оттеглят в изолирани манастири по простата причина да събират ресурси за започване на война. След като дълго вярват, някои от членовете на антикомунистическата съпротива най-накрая осъзнават, че Западът няма да се намеси, но вече са принудени да останат в нелегалност. Така например след отцепването на Тито и в случай на югославско-съветски конфликт съпротивителната група „Параджинъ“ в планината Вранча трябва да действа „въоръжена зад съветския фронт“. Въпреки това, „тъй като Сталин се е оттеглил с подвита опашка от Банат“, за тях остава да се съпротивляват „срещу комунизма и комунизацията предимно на духовния и идеологически фронт“, което означава да използват молитвата като оръжие, а в политически план да се присъединят пасивно към легионерското движение.

Духовенството също страда по време на комунистическия период. Обучението на свещеници е поставено под контрола на Секуритате. При прегледа на свещеническите курсове откриваме, че те са инициирани от патриарх Юстиниан през 1949 г., за да се освежи мисионерската ревност на служителите на Христовата Църква, за да се установи по-тясна връзка между свещениците и патриарха, който управлява кораба на вярата в трудните времена, наложени от комунистическия режим. Първите мисионерски курсове започват да се провеждат в сградата на Богословския институт в Букурещ (бивша Централна семинария) от януари 1949 г., където в продължение на 60 дни участват 522 свещеници от Молдова, Олтения, Мунтения и Южна Буковина. Откриването се извършва лично от патриарх Юстиниан, с участието на министъра вероизповеданията Станчу Стоян и Ректора на института дякон Николае Николаеску. Тъй като това е новост за богословското образование и за обучението на свещеници, по време на курсовете присъстват няколко видни

църковни йерарси: Себастиан Русан на Сучава, Андрей Маджиеру на Арад и Йосиф Гафтон на Ръмник и Арджеш, а в Неделята на православието (първата неделя на Великия пост) патриарх Юстиниан присъства на причастието на курсистите.

През комунистическия период са проведени 84 конференции, от които 66 с богословско-пастирски характер и 18 със социален характер, към които можем да добавим и редица конференции на различни теми, както и заснемането на няколко документални филма. Втората серия от мисионерски курсове за свещеници също се провежда в Богословския институт в Букурещ и се открива на 4 май 1949 г. в присъствието на патриарх Юстиниан, Йон Нистор – технически съветник в министерството на вероизповеданията, ректора Николае Николаеску, преподавателския състав и 500 свещеници от същите области, изброени по-горе. Св. Синод организира тези курсове, „за да запознае свещениците с големите промени, през които преминаваме, и да насочи олтарните служители да се обръщат към работниците цялата си искреност“, казва ректорът Николаеску. „Бих искал да обърна внимание на всички върху естеството на нашите курсове. Те не бива да имат твърде интелектуален характер, както биха могли да смятат много от новодошлите“, защото „нашата грижа в тези курсове трябва да бъде насочена към пастирската дейност на нашите свещеници, дейност, която трябва да се извършва според най-подходящите и близки до разбирането на хората методи“. А патриархът казва: „По наше мнение, що се отнася до проповедта, катехизиса, съветите и напътствията, които даваме на вярващите, смятаме, че те трябва да бъдат фокусирани върху това да научат нашите верни на молитва, за да могат да познават нашето богослужение, да го научат и да го практикуват при всички обстоятелства, при които свещеникът служи“. Затова „нека се върнем към практиката на Църквата в ранните

векове, когато народът е живял с Христовото учение в песните и псалмите на молитва и възхвала, отправени към Бога, и когато апостолите, с малко интелектуална подготовка, но със свещения огън на вярата в Христос, са стопляли, утешавали и печелили за Христос душите на езичниците, жадуващи за живот с Бога.“

Следва „Наредба за назначаване и преместване на духовници от енориите, изпити за правоспособност, държавни изпити, повишение и избор за дякони и свещеници на Румънската православна църква за служение в столицата“, одобрена и гласувана от Светия Синод на РПЦ на 28 февруари 1950 г. и одобрена от министерството на вероизповеданията.

Всички дякони и свещеници участват в тези курсове след 5 години пасторска дейност, като присъствието им е задължително. Курсовете се провеждат по програма, която се изготвя ежегодно от отдела за религиозно образование към Светия Синод и се одобрява от патриарха или от заседание на Св. Синод в намален състав. След завършване на курсовете клириците полагат два изпита: единият е устен – за защита на православието и за проверка на познанията им по Священо Писание; вторият е писмен и практически, състоящ се от проповед, катехеза, въпрос от каноничното право или административната уредба на църквата, сектология и литургична практика. Всички курсове се провеждат от преподаватели от богословските институти в страната, в зависимост от естеството на изпитите и спецификата на митрополиите. И така, разпоредбите в правилника предвиждат само богословски курсове, без политически въпроси, а учебната програма се одобрява от патриарха или от Синода в намален състав (постоянно заседаващ), като вероятно в повечето случаи е одобрявана само от патриарха. Интересно е, че наредбата, определяща насоките за тези курсове, е въведена веднага след одобрението и гласуването ѝ от Светия

Синод на 28 февруари 1950 г., въпреки че не е била одобрена от министерството на вероизповеданията. За характера на тази програма съдим от речта на патриаршеския викарий Теоктист Ботошънеану при откриването на шестата серия от курсове за свещеници в мисионерските ръководства: „Ако в петте серии програмата на курсовете имаше по-скоро теоретичен характер, то тази нова програма премахва теоретичното и поставя ударение предимно върху практическия характер на курсовете...“ Нещо повече, прилагането на новите разпоредби явно е разтревожило органите по сигурността, както научаваме от доклад от 29 април 1950 г., изготвен от лейтенант М. Добряну, в който се казва, че: „При откриването на шестата серия, състояло се на 19 април 1950 г., патриархът наложи програма на конференции с абсолютно мистичен религиозен характер, въпреки че министерството на вероизповеданията беше представило таблица с програмата на конференциите, включваща някои от тях с политически характер, която патриархът не прие. /.../ Министър Стоян Станчу разговаря с патриарха в продължение на няколко часа, след което постигат съгласие да включат в програмата някои от темите, определени от министерството на вероизповеданията“, се казва в доклада на служителя на Секуритате.

Относно шестата серия от курсове за свещеническо ръководство свещеник Къшару Щефан, протопрезвитер в Браила, пише следното: „Тъй като през първата седмица се наблюдаваше отсъствие на политически конференции, делегация от свещеници представи на ректора Николаеску молба за промяна в програмата на курсовете и въвеждане на политически и социални теми, в духа на новото време“.

Поради изказвания някои служители на Църквата са освободени от постовете си. Такъв е случая с патриаршеския викарий Партение Чопрон. Вероятно това не е причината за отношението на комунистическата държава към него, но е

била решаваща, както ни казва докладната, дадена от информатора „Ноел“ на 18 февруари 1950 г.: „В канцеларията на Патриаршията се казва, че викарият Партений Чопрон ще бъде освободен от длъжност заради речта, която е произнесъл при откриването на петата серия курсове за събеседване на свещеници“. Мнението ни се подсилва от доклада на лейтенант Добряну, споменат по-горе: „При откриването на петата серия патриархът изпрати на свое място вече бившия патриаршески викарий Партений Чопрон. Последният, във встъпителната си реч, не само че не говори политически, но и директно атакува демократичния режим, давайки на курсистите свещеници да разберат, че целта на курсовете е да научат свещениците как да се маскират в днешното време“. Наред с другото в документа се цитират и думите му: „Когато виждам този голям хор от свещеници, си спомням думите на Спасителя към учениците Му, когато им каза: „В света скърби ще имате. Ето защо ръководството е взело предвид тези неща и е създадо тези курсове, за да могат свещениците да се справят с всички изпитания и трудни ситуации, в които са поставени.“

Всъщност темата за войната присъства постоянно в речите на епископ Партений Чопрон – факт, който ще доведе до уволнението му като патриаршески викарий и до заточението му в манастир.

Това обаче не е единственото „отклонение“ на бившия военен епископ, защото той прави същото при откриването на четвъртата серия от лекции на 4 ноември 1949 г. – реч, която, въпреки цензурата, е публикувана в основната си част в официалното издание на църквата – списание BOR. Например: „В днешно време, когато по целия свят се случват големи социални катаклизми, когато ситуацията след последната война все още не е напълно изяснена, когато почти ежедневно се поставят за решаване толкова много проблеми, е излишно да се казва, че тези, които участват в

социалния живот, трябва да бъдат дежурни стражи, които имат необходимата подготовка. Нека отстраним всяка трудност, която се изпречи на пътя ни, с нашия такт и мъдрост, с нашето търпение и с непоколебимото утвърждаване на християнската вяра, която е победила през вековете и която ще остане победоносна до края на времената“.

Освен епископ Партений Чопрон, който не говори „политически“, лейтенант Добряну посочва в доклада си и проявата на Николай Попович, епископ на Орадя: „Само седмица след откриването на петата серия патриархът накара епископ Николай Попович от Орадя, известен с честите си антидемократични прояви, да говори пред свещениците в курсовете. В речта си той ясно заяви, че в партията е започнала война срещу религията и че свещениците трябва да се подготвят да се изправят срещу враговете на Бога с цената на живота си“.

Всъщност патриарх Юстиниан не е накарал епископ Николай да говори, а присъствайки по време на празника, епископът произнесъл реч, в която припомнил диалога между езическия управител Модест и свети Василий Велики. Резултатът е неочакван, тъй като „присъстващите в залата избухнаха в бурни аплодисменти“, ситуация, която кара присъстващите преподаватели и наставници да сравнят казаното от Ардялския (=Трансилванския) архиерей с речта на епископ Партений Чопрон при откриването на петата серия от курсове.

В заключение служителят на Секуритате посочва в доклада си: „Тъй като първоначалният характер на обучителните курсове е напълно променен и те се използват като идеално средище за прикрита антидемократична пропаганда, ние сме на мнение, че тези курсове трябва да бъдат прекратени“.

Въпреки това курсовете за мисионерска подготовка продължават, а правилникът за духовенството, с всички негови

разпоредби, е одобрен от министерството на вероизповеданията, след като вече на практика е приложен от Църквата.

И все пак, независимо че министерството на вероизповеданията се опитва да наложи политически лекции в тези курсове, свещениците-курсисти, които полагат изпита, предпочитат богословските, а не „политическите“ теми. Така, наред с други неща, казва: „На изпитите на седмата серия, свещеници които посещават обучителните курсове на Богословския институт, от 110-те теми за проповеди, дадени от първата комисия за свещениците от епархиите на Олтения и Унгро-Влахия, нито един от кандидатите не пише по актуалните теми: „Слово за братството на работниците и селяните“, „Слово за 23-ти август“, като се стремят да разработват предимно „по-малко компромисни“ теми, за предпочитане богословски“.

В друга докладна от 1 юли 1949 г. се изразява опасението на информатора, че епископ Антим Ница, заместник на Галац, и Фирмилиан Марин, митрополит на Олтения, са ръководители на изпитни комисии за свещеници, „участвали в курс за преподаване на марксистко-ленинската идеология“ (4-та серия), въпреки че срещу тези епископи многократно са подавани „сигнали“, че са „легионери“.

По-показателна е ситуацията с изпитите на свещениците от петата серия, където трите комисии са оглавявани от епископите Йосиф Гафтон, Теоктист Аръпашу (по-късно Румънски патриарх) и Антим Ница, като информаторът уточнява, че те са били съставени от патриарх Юстиниан, който изключил Юстин Мойсеску (по-късно също Румънски патриарх), Николай Чическу, Георги Мойсеску и ректора Николае Николаеску, които били смятани за „политкомисари“ на Богословския институт в Букурещ.

В документ от 18 април 1952 г., съставен от Центъра за изследвания към Министерството на вероизповеданията, във връзка с разликите в методологията и съдържанието на

свещеническите курсове в Сибиу и Букурещ, откриваме обяснение за горното. Докато първата част от лекциите е посветена на въпроси, засягащи Църквата в Русия или униатите в Трансилвания, във втората част преподавателите от богословските институти са длъжни да изнасят лекции с чисто политически характер с исторически нюанси. Често техните лекции са цензурирани от министерството на вероизповеданията по предложение на главния му сътрудник – Дирекция за държавна сигурност (Секуритате).

От друга страна смеем да твърдим, че религиозната част е добре застъпена, с богата тематика, като се започва от христологичните, есхатологичните и пастирските ориентри в богословието на св. ап. Павел, до доктриналните различия между православие, католицизма и протестанството, въпроси, които винаги са били обсъждани и използвани за по-задълбочено обучение на свещенослужителите. Що се отнася до разликите между програмите на двата мисионерски центъра, което е целта на гореспоменатия доклад, те започват с тези, които се отнасят до категорията религиозни теми. Виждаме, че в Букурещ и Куртя де Арджеш обучението на свещениците е насочено към Синоптичните евангелия, Евангелието на Йоан, Съборните послания с техните социални идеи и християнското учение за човека, вероятно като контрааргумент на материалистичната идеология, проповядвана от партията. За сметка на това, в Букурещ семинарите, свързани с обучението, и специалните семинари, на които свещеникът може да дискутира свободно, са ясно и строго прецизирани и с определен брой, като се набляга на практическата страна на богослужението: църковно пеене, омилетика, литургия. Сред изводите, направени от служителите на министерство на вероизповеданията, се отбелязват предимствата на Букурещ по отношение на религиозните теми, разглеждани от преподавателите и свещениците, посещаващи курсовете. Последната част е интересна,

защото съставителите на въпросния доклад предлагат, след като се сравнят двете програми, „да се изготви единен или почти единен проект на програма за всички центрове за обучение, евентуално със сътрудничеството на посочения Център за изследвания към Министерство по вероизповеданията.

Свещеническите курсове са създадени, за да събудят свещенослужителите за служение, като поради политизирането, наложено от комунистическата система, те често са обект на обсъждане от страна на властта и нерядко са цензурирани (или забранявани) от страна на министерството по вероизповеданията. В случая с Букурещ, където кириарх е самият патриарх, съдържанието и продължителността на тези курсове очевидно са по-големи, отколкото в Сибиу, където архипастир е известният митрополит Николае Бълан, който е жестоко преследван от органите на Секуритате. Въпреки условията, наложени от министерството (всъщност от Секуритате, като министерството на вероизповеданията е само инструментът, чрез който той работи „официално“), патриарх Юстиниан не пропуска да насърчи свещенството в неговата мисия на истинско служение на Христос, служение без формализъм и ритуализъм, както се изразява в речта си при откриването на курсовете от 37-ма серия в Куртя де Арджеш на 15 март 1962 г.: „Свещенство, което не е свързано с живота, е ритуално свещенство. Посъветвах свещениците, изучавайки Свещеното Писание и съчиненията на светите отци, да съберат от тях всичко, което ни подтиква да се стремим към подобряване на живота на нашите вярващи, нашите ближни“, и за тези курсове, по същия повод: „Вие се намирате тук, близо до манастира Арджеш, и сте тук по време на Великия пост; използвайте тази възможност, за да бъдете с цялото си сърце и ум в духовното, забравяйки земното, така че да възраснете и в смирението, любовта, благочестието и всяка добродетел.“

В заключение на нашето изказване по този въпрос смятаме, че е уместен следният пасаж от докладната на ГДСП от 1950 г. за „Отношението на патриарх Юстиниан“: „В Богословския институт в Букурещ той инициира курсове по мисионерско ръководство, намеквайки, че това са курсове по политическо ръководство, а в действителност това са курсове по свещено богословие според стария калъп. Това се случва, защото преподавателите, дори когато са добронамерени, разглеждат проблемите неправилно, тъй като не са получили политическото си образование в някоя от демократичните партии или политическото им минало им тежи и не им позволява да видят проблемите справедливо“.

Преподаватели по богословие също стават жертва на комунистическия режим. Никифор Крайник, християнски богослов, мислител и поет, е голяма личност от междувоенния период, претърпял множество изпитания в земния си живот. Заедно с великите личности от онова време (Николае Йорга, Василе Първан, Нае Йонеску, Трансилванския митрополит Николае Бълан), той вдъхновява цели поколения. Поет, есеист, журналист и политик, сътрудничи на престижни списания в страната, две от които сам ръководи: Календарул /Календар/ и Гъндирия /Мисъл/ (1926-1944 г.). Крайник е основният двигател на традиционализма. Като политик е главен секретар в министерството на културата и изкуствата (1926 г.), депутат от Влашко (1917 г.) и министър на националната пропаганда (1940-1941 г.), член на Румънската академия от 1940 г. Тук той се свързва с о. Думитру Стънилоае, тогава професор в Духовната академия в Сибиу, който го моли за литературна редакция на текстовете на превода на Добротолюбие.

На 4 юни 1945 г. Никифор Крайник е осъден от Народния съд в Букурещ на „доживотен затвор и лишаване от граждански права за 10 години, поради довеждане на страната до

катастрофа и за военни престъпления“. Тогавашният министър на правосъдието Лукрециу Пътръшкану допуска повторен процес, но след близо година, когато самият министър е обвинен в национализъм и арестуван, процесът е прекратен. Такава е съдбата на „първия румънски богослов в съвременната епоха на нашата история, който извежда богословието от тесния и ограничен кръг на специалистите, представяйки го във внушителна форма на общото внимание на интелектуалния свят“, както го оценява през 1940 г. отец Думитру Стънилоае, друг виден представител на румънската и общочовешката култура, на православното богословие и на цялото християнство. Към творчество на о. Стънилоае трябва да добавим и неговите ученици, защото преди всичко той формира характери и богословски ценности както в Сибиу, така и в Букурещ, където е имал възможността да преподава и бъде научен ръководител много студенти.

След завършване на образованието си и придобиването на научната степен доктор по богословие в Черновци Стънилоае е изпратен в чужбина от митрополит Николае Бълан да изучава догматическо богословие и история на Църквата в Атина (1927-1928), Мюнхен и Берлин (1928-1929). През 1929 г. е назначен за хоноруван професор в катедрата по Основно богословие, догматика и гръцки език, а след това, през 1932 г., за хоноруван професор в „Андреевската духовна академия в Сибиу“. През 1946 г. Думитру Стънилоае се оттегля от поста ректор на Андреевската академия, който заема от 1936 г.

Наскоро отец Михай Съсъжан откри в архивите на митрополията в Сибиу възпоменателно писмо, адресирано от митрополит Николае Бълан до тогавашния министър-председател Петру Гроза, относно отец Думитру Стънилоае. В доклада, изготвен за длъжността професор по „Аскетика и мистика“ в Богословския факултет в Букурещ, членовете на

комисията подчертават следното: „За тази научна дейност свидетелстват преди всичко повече от 24-те труда в областта на богословската наука, публикувани от отца. Тези трудове, някои от които преводни, други и повечето от тях оригинални, се характеризират с дух на дълбока проникателност, с който се избират, разглеждат и интерпретират въпросите, с богатата научна аргументация, както и с литературната елегантност, с която са представени. Благодарение на усърдието на отец професора, Духовната академия в Сибиу постига голям напредък не само в учебната област, като увеличава броя на катедрите и учебните дисциплини и издига Академията до ранг на факултет, но и във вътрешно-организационната, като увеличава капацитета на пансиона на Академията.

За първи път приносят на отец Стънилоае към догматическото богословие е признат в изследването *La Théologie dogmatique dans l'Eglise Orthodoxe Roumaine des origines à nos jours*, в сборника *De la Théologie Orthodoxe Roumaine*. Професор Николае Кицеску, негов колега в катедрата и един от съставителите учебника от 1958 г., в своята студия за катедрата по догматическо богословие в Богословския факултет в Букурещ, посветена на стогодишнината на факултета, през 1981 г., заедно с отец Думитру Раду, споменава сред трудовете на отец Стънилоае главите, написани за споменатия учебник по православна догматика.

В изследването, посветено на бащата на румънското богословие, публикувано в сборника *Prinos de cinstire*, отец Думитру Раду конкретизира този принос: „Познанието за Бога в православието; Битието и несътворените действия на Бога; Интерконфесионалните различия в антропологията (в т. I) и: Основните аспекти в делото на изкуплението според православно схващане; Православно учение за отношението между природа и благодат; Православно и католическо

учение за субективните условия на въплъщението в сравнително изложение; Протестантско и православно учение за субективните условия в сравнително изложение; Православно учение за Църквата и някои подглави (в т. II). Същият професор, бивш ученик на отец Стънилоае, обяснява и причината за пропускането на името на отец Стънилоае сред съавторите на томовете: „Главите в този университетски курс по догматическо и символно богословие, в които не се споменава сред съавторите о. проф. Думитру Станилоае, задържан тогава в комунистическите затвори като политически затворник, се основават на същото патристично наследство и илюстрират онтологичното и персоналистичното измерение на православно учение“. Т.е. прави се опит името му да бъде заличено, защото е политически затворник.

Съавторството на о. проф. Стънилоае в двата учебника по догматическо богословие се потвърждава и от архивен документ, личното досие на о. Думитру. Това е библиографски списък от 1976 г., съставен в резултат на писмо, изпратено от ректора на Богословската семинария в Принстън, Ню Джърси, САЩ, след препоръката му о. Стънилоае да бъде удостоен с наградата на фондация „Темпълтън“ (Templeton) за развитие на религията. По тази причина отец професорът подготвя мемоари, придружени от списък на документите. Списъкът на трудовете на отец Станилоае, публикуван в „Новини от Румънската православна църква“ (Romanian Orthodox Church News) през декември 1973 г. по случай 70-годишния му юбилей, е допълнен с редица скорошни трудове от самия него.

В този списък той посочва, че е съавтор на двата курса: „Освен това: Курс по догматика, публикуван през 1958-1959 г. в два тома, в съавторство с още трима румънски професори, о. проф. д-р Д. Станилоае издаде тази година двутомна Православна догматика, написана от самия него“. На

един от работните варианти може да се види писмената на-
меса на о. проф. д-р Думитру Станилоае“. Тази страница е
приложена към текста на настоящото проучване. Това е убе-
дителен аргумент да се признаят, поне *post mortem*, него-
вите заслуги и принос към румънското догматическо богос-
ловие. За съжаление, отец Стънилоае не е включен сред ав-
торите при повторното издаване на курса в Клуж.

Изводи и обобщения: В заключение можем да кажем, че
от самото начало на създаването си като държава Румъния
е загрижена за религиозното образование на младите хора,
като стриктно следи за това дали Румънската православна
църква и другите признати изповедания разполагат с всички
необходими средства за създаване на добре подготвени ин-
ституции за религиозно образование.

Забелязваме, че в междувоенния период се зачита пра-
вото на религиозно образование на различните вероизпове-
дания, като се правят опити за възприемане на международ-
ните модели на религиозно и образователно законодателс-
тво.

Този период (първата половина на ХХ век) е плодотворен
по отношение на изследванията на методите за преподаване
на Религия. Много учители и свещеници допринасят за съз-
даването на система за интердисциплинарно религиозно об-
разование, в която се стремят да съчетаят религията с дос-
тиженията на психологията и педагогиката, за да формират
у младите хора високи нравствени и социални ценности.

Както представителите на признатите от държавата веро-
изповедания, така и държавните учители са загрижени за
развитието на този сектор и се опитват да аргументират мяс-
тото на религията както сред другите учебни предмети, така
също и като интегрална част от обществения живот на стра-
ната.

По време на комунистическия период обаче религиозното образование е било подложено на сериозни ограничения. Комунизмът остави черно петно върху християнското образование в нашата страна чрез марксистко-ленинско-сталинската идеология. Страдат всички, които са свързани с Църквата – от монаси до преподаватели и свещеници. Църквата обаче не се отказва от основната си мисия да се грижи за спасението на вярващите, но с оглед на новите обстоятелства променя методите, формите, начините и средствата на религиозно-нравствено въздействие.

Църквата е в явна опозиция на властта и през целия период продължава с огромно търпение и твърдост, въпреки ограниченията и откритото гонение, да образова религиозно най-вече чрез отличната подготовка на достойни служители. Така се достигна до създаването твърдо ядро от достойни свещенослужители и интелектуалци, което в крайна сметка доведе до Революцията от 1989 г. и чието продължение е голямата роля на Църквата в културния и обществен живот на румънската държава, включително и в областта на образователните политики след промените.

ГЛАВА II. РЕЛИГИОЗНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В РУМЪНИЯ СЛЕД 1989 г. РЕЛИГИОЗЕН ПЛУРАЛИЗЪМ

Втора глава представя ситуацията в Румъния след падането на комунистическия режим през 1989 г. – началото на религиозното образование и неговото разпространение.

След падането на комунизма в Румъния, както и във всички посттоталитарни страни, настъпва значително духовно пробуждане за всички църкви, включително и за различните религиозни движения, които са били тормозени, ограбвани и унижавани от комунистическия режим, както вече видяхме това в предишната глава. Това пробуждане се дължи в голяма степен и на въвеждането на религията в училище като духовна отправна точка и екзистенциална спойка между всички теоретични знания, придобити с изучаването на другите предмети, което е от особена важност в този период на секуларизация на румънското общество.

Религията в училище притежава особени възпитателни свойства чрез своята формираща роля в живота на младите хора, като е в състояние да намали негативните последици от съвременната криза на идентичността и ориентацията, предлагайки устойчиви модели на добротворство и святост в семейството и обществото.

Тежките години на комунистическата диктатура с нейния унизителен атеизъм, наложен в държавните училища в противовес на волята на цял един религиозен народ, ни научиха да не искаме култура без вяра, наука без духовност, предмети без дух, знания без общуване, философия без надежда и най-вече училище без душа, с други думи, образование без религия, особено в епохата на екзистенциалните въпроси и духовното формиране на младите хора, което ще рече, че „душата на културата е културата на душата“. На срещата „Вяра и конституция“ в Куала Лумпур през 2004 г.,

румънският богослов Косороабъ, сполучливо описва пост-комунистическата етническа ситуация в Румъния като казва, че в „икономически и политически план на високо ниво навлиза постмодернизъмът, но голяма част от населението все още живее в предмодерната епоха“.

Църквите и техните лидери не са създали механизъм за справяне с тези проблеми, индивидуалният избор на религия се е превърнал в пречка за мнозина, а новите тенденции се превръщат в потенциален източник на конфликти. По време на комунизма църквите са свързани помежду си и изразяват по-голяма солидарност, но след 1989 г. започват да възвръщат стария си статут, като понякога дори се стига до открити конфликти.

Румънската образователна система има за цел чрез специфични методи да допринесе за поддържането на националната идентичност в контекста на европейските ценности, като покаже по подходящ начин, че тази национална идентичност има християнски произход (т.е. тук отново се връщаме към фундаменталните идеи, които откриваме в румънската педагогика и образование от предкомунистическия период).

Инициативата за организиране на часове по Религия в държавните училища започва непосредствено след Революцията от 1989 г., а именно през януари следващата година, по инициатива на министъра на вероизповеданията, съвместно със Светия Синод на Румънската православна църква, за въвеждане на факултативни часове в горен курс, без да се оценяват учениците.

Подчертава се, че изучаването на Религия не може да не присъства в румънската училищна програма, тъй като защото то отговаря на нуждите на румънското общество, както на местно и на национално ниво, да поддържа своето духовно богатство и идентичност и да предава нравствени ценности на следващите поколения. Въпреки че има дискусии „за“ и

„против“ преподаването на Религия в държавните училища, основният аргумент, който довежда до въвеждането на религията, е: „историческа реабилитация след петдесет години атеистичен комунизъм, когато проповядваните от религията ценности – толерантност, добродетелност, всеотдайност, любов към ближния, солидарност – претърпяха тревожен упадък в румънското общество“.

Първата стъпка за въвеждане на предмет Религия в системата на училищното образование е подписването на протокол между министерството на образованието и Православната църква през септември 1991 г., който предвижда въвеждане на „религиозно-нравствено образование“ в учебните планове на държавните училища като факултативен и избираем предмет с икуменическо съдържание.

Въпреки че в началото една от пречките е липсата на квалифицирани кадри, които да преподават в училищата, решение е намерено във възможността да преподават на първо време свещеници и пастори и едва след това постепенно местата да се заемат от възпитаници на духовните семинарии и богословските институти. Възможността за преподаване на Религия в държавните училища е конституционно закрепена на 17 декември 1991 г. с член 32, параграф 7 от първата посткомунистическа румънска конституция, в която държавата гарантира свободата на религиозното образование в държавните училища, в съответствие със специфичните изисквания на всяка религия, като обучението се организира и гарантира от закона. Законът за образованието е изменен и допълнен през 1999 г.

От 2004-2005 г. религията е включена като част от общия основен учебен план в първите класове на средното училище (9 и 10 клас), като през следващите години постепенно се отказва от статута си на задължително избираем предмет, в отговор на конкретните нужди на учениците и в съответствие с основните предложения за компетенции, предложени

от политиката на Европейския съюз в областта на образованието и обучението за 2010 г.

Сред уменията и нагласите, които Религията като учебен предмет следва да развие независимо от това, в контекста на какво вероизповедание се преподава, ще открием и точки, които благоприятстват икуменическият подход: интеграция в различни общности, уважение към мнението и поведението на други религии и вярвания, премахване на всички форми на насилие на религиозна основа, посредничество при конфликтни ситуации, които могат да възникнат в общуването, разбиране и приемане на религиозното многообразие и подкрепа за сближаване, общностно и социално участие.

Предложено е целта на религиозното образование да бъде в корелация с другите общообразователни предмети в училището, чиито цели също са преразгледани след падането на комунизма, като се следват спецификите на националната учебно-образователна система и образователните политики, подкрепяни от румънската държава.

Присъствайки на церемонията по откриването на Третата европейска икуменическа асамблея в Сибиу (4-9 септември 2007 г.), организирана за първи път в страна с православно мнозинство, Жозе Мануел Дурао Барозо, председател на Европейската комисия, отправи важно послание относно ролята на религията в „архитектурата“ на обединена Европа: „Всички форми на културно изразяване и духовно измерение на човека трябва да могат да съществуват съвместно в Европа“.

Именно тези европейски ценности бяха причината за проучване на преподаването на религия в държавните училища в Румъния, за да се установи дали многообразието и толерантността, уважението към други култури, религии и начини на живот, свободата да имаш или да нямаш религия

и доколко сегашното преподаване на Религия в Румъния е това, което се очаква да бъде.

В последните официални доклади за европейската религиозност Румъния се нарежда сред най-религиозните страни в Европа, както по отношение на религиозните практики, така и по отношение на доверието в Църквата като институция, като социологическите проучвания сочат, че населението поставя Църквата на първо място сред най-доверените държавни институции, и ѝ гласува постоянно доверие от над 80 % (1999 г. - 88 %, 2000 г. - 85 %, 2001 г. - 89 %).

Правото на преподаване в румънските държавни училища е валидно за всички признати от румънската държава вероизповедания. Всяко вероизповедание има право да преподава своето учение, като използва преподавателски състав, подготвен в собствените му (на вероизповеданието) висши богословски училища, одобрени и акредитирани от румънската държава.

Обвинението, отправяно напоследък от светски, неправителствени, атеистични културно-граждански организации към преподаването на религия в държавните училища, е в конфесионалност на съдържанието на религиозното образование и в: „катехизирация догматизъм на часовете по религия, които често водят до индоктринация“. В отговор на тези обвинения моите усилия бяха насочени към изясняване на терминологията в първия случай, за да се види дали обвиненията са основателни, за да може да се въпросът да се изясни, като след това се направят предложения за намиране на решения за икуменическо преподаване на Религия.

От самото начало трябва да подчертаем, че религиозното обучение е конфесионално за да има конкретна идентичност и да бъде закрепено в житейската реалност, поддържайки учението на една църква. Това не изключва възможността да се правят общи уроци там, където те не се проти-

вопоставят на основните схващания (библейски, исторически и т.н.). Конфесионална, не означава „конфесионализирана“ или прозелитична, а индоктринирането не е нищо друго освен вяра без любов, затворен катехизис, който се идентифицира единствено чрез поставянето му във войнствена опозиция на „другия“ и в опозиция на християнската откритост.

Друга критика се отнася до статута на религията в училищата, който понякога е двусмислен при тълкуването на държавните закони от гледна точка на терминологията (факултативна, избираема или задължителна).

Като се има предвид румънското религиозно многообразие, дори и учениците да декларират религиозната си принадлежност в училищата, не винаги е възможно да се преподава религия на малцинствено вероизповедание, поради факта, че са необходими седемнадесет ученици, за да има клас, така че много ученици от малцинствата понякога стават „аудитория“ на религиите на мнозинството, които се преподават в това училище или се намират в този регион... Законът за образованието гласи, че ученик, чието вероизповедание не се преподава в това училище не получава оценки в часовете по религия. Съществуват и религиозни общности (като адвентистите), които предпочитат да предлагат религиозно образование само в своята общност, там където имат места за поклонение, защото „са убедени, че отделянето на църквата от държавата е основателна възможност за това“.

Статутът на учителите, които преподават религия, се различава от този на учителите по други предмети поради факта, че този статут се подчинява и на общите държавни изисквания за учителите и, от друга страна, на специален режим, изискван от вероизповеданието, което дава своето одобрение за назначаването им. Ако учител, който преподава религия, допусне сериозни отклонения от догматическото и нравствено учение на вероизповеданието, към което

принадлежи и преподава, то съответното вероизповедание може да оттегли договора за преподаване на религия, което води до разтрогване на индивидуалния трудов договор.

Преподаването на религия по конфесионален признак е критикувано, че не позволява преподаването на общ предмет религия, което се счита за недостатък за учителите в изследване, проведено през 2007 г. от неправителствена асоциация. Дори и статутът на учител по религия да е титулярен, поради религиозната свобода, гарантирана от Конституцията, не може да бъде гарантирана абсолютната му изпълнимост, тъй като по всяко време човек може да смени религията си или да се откаже от нея, като по този начин броят на учениците в класа, посещаващи часовете по религия, теоретично винаги може да намалее до степен, в която групата по религия да бъде закрыта.

Организирането на специфично богословско образование за подготовка на свещенослужители и социално-мисионерски дейности, а следователно и на учители, за признаците от държавата вероизповедания, се осигурява по тяхно искане от министерството на образованието и е пропорционално на числения процент на представителите на всяко вероизповедание в Румъния според последното актуализирано официално преброяване. Министерството има задължението да контролира качеството на преподаване в училищата, що се отнася до методическата и педагогическата част, като специализираната проверка винаги се извършва съвместно с преподавател по методика от висшето училище на вероизповеданието.

Църквите зачитат решенията на местните общности в съответствие с член 26 от Всеобщата декларация за правата на човека, според който родителите имат предимство при избора на вида образование, което да бъде предоставено на техните деца. Дискусиите засягат и наличието на икони в класните стаи, което спорадично предизвиква протести от

различни (но незначителни) групи, които смятат, че те: „засягат светския характер на държавното образование, представляват дискриминация срещу учениците от други религии и вярвания и срещу такива, които не са последователи на нито една религиозна група“.

В противоречие с решението на Националния съвет за борба с дискриминацията от 21 ноември 2006 г. , което предвижда излагането на религиозни символи само по време на часовете по религия и на места, специално запазени за религиозно обучение, Министерството на образованието, научните изследвания и младежта се противопостави през 2007 г. с няколко жалби до Върховния касационен съд, който отмени решението на Съвета за борба с дискриминацията, заявявайки, че е право на семействата децата им да се обучават в съответствие с техните религиозни убеждения, като по този начин се гарантира свободата на съвестта на децата в условията на свобода и равенство.

В този контекст можем само да припомним срещата на Общото събрание на икуменическата асоциация на църквите в Румъния на 28 ноември 2006 г., на която представители на православната, евангелската*, реформатската, евангелската лутеранска и арменската апостолическа църква се споразумяха за запазването на християнските символи в общественото пространство като израз на религиозната свобода.

Публичната намеса на патриарх Даниил създава медийна кампания, озаглавена „Не искаме гимназия без Бог“, в която се посочва, че религията е неразделна част от европейската култура, която помага да се разберат историята и изкуството на европейския континент. Патриарх Даниил споменава

* Вероятно някакви протестантски общности на калвинистка основа в румънски контекст (бел. прев.).

принципа „единство в многообразието“, който запазва местната национална и традиционна идентичност и ценности, формирани през вековете, без изкуствена и стерилна стандартизация, която унищожавя межкултурната специфика на Европа. Например в приложенията (които са идентични) на учебните програми за трети и четвърти клас се посочва, че те са изготвени в съответствие със закона за образованието, който предвижда един час по религия седмично и като първа предпоставка посочва: „Подход към религията от икуменическа гледна точка, култивиране на междурелигиозни отношения и насърчаване на уважението към другите вероизповедания“. Програмите се основават на принципи, близки до икуменическите, като се набляга на формирането на култура на правата на човека за малцинствата, на принципа на ненасилие и равни възможности, както и на основната ценност на плурализма в съвременното европейско общество.

Едно предложение, което остава само на теоретично ниво, озаглавено: „Междурелигиозни перспективи за преподаване на религия“, изготвено от специалиста по квалификация на учители Юлиана Барна, има за цел да постигне образование, което признава и уважава различията, съществуващи във всяка вяра, и не отхвърля или отрича техните ценности. Интересен проект, разработен през последните години, който можем да посочим за пример, е разработването на учебни програми от учители в сътрудничество с Румънската православна църква, за да се осигури религиозното образование на румънските ученици в страните от митрополията на Западна и Южна Европа със седалище в Париж. Фактът, че днес общественото образование насърчава един вид межкултурно образование, може да бъде от голяма полза за икуменическото религиозно образование, защото, като се започне от толерантността, насърчавана от

културата, можем да преминем към икуменическа любов, която надхвърля строгите форми, предлагани от културата.

В следващите три точки представяме религиозния плурализъм в Румъния, богословското образование на трите основни вероизповедания: православие, католицизъм и неопротестантство. Всяко от тях има своя специфика по отношение на разработването на учебни програми и учебници за богословското образование.

Православно образование

Точката е посветена на православното религиозно образование, което е водещо в нашата страна.

За държавата е от особен приоритет това, да се грижи гражданите да са здрави и добродетелни, което включва и религиозно образование в духа на най-чистите религиозни традиции, пише епископът на Алба Юлия в увода на учебника по Методика на обучението по религия. Например в последната година от гимназиалния цикъл, в учебната тетрадка за учениците, в раздела, озаглавен „Православие и икуменизъм“, след кратко определение на икуменизма и след кратка история, се завършва с думите: „Истинско единство на вярата може да бъде постигнато само, ако християните в църквите по света с едно сърце и една уста изповядват истинското учение на Църквата, така както ни е предадено в Символа на вярата, формулиран от Вселенския събор в Константинопол през 381 г.: „Вярвам в една свята, съборна и апостолска Църква“.

Срещу прозелитизма някои учебници заемат твърда позиция, заявявайки, че: „Работейки за изконната православна вяра, нашата Църква се противопоставя на действията на сектантите, които с материална подкрепа от чужбина се опитват да проповядват сред православните християни (сектантите искат да проповядват Христос на румънския народ, като че ли той не Го познава от почти две хилядолетия!)“.

Въпреки това в доклада на неправителствената асоциация Pro Europa от 2007 г. се твърди, че: „Съществуват православни учебници по религия, одобрени от МОК, в които като библиография за учениците се посочват фундаментални православни уебсайтове, които представят яростни нападки срещу икуменизма и другите религии.“ В тази връзка цитирам молдовския монах Саватий Бащовой, който критикувайки руския учебник на Андрей Кураев „Основи на православната култура“ – учебник, който тогава е в процес на въвеждане и в Република Молдова, споменава примера на Румъния като светска държава, където уроците по религия представят основните моменти от православната вяра и живот, без да влияят на децата, принадлежащи към други религии или без религия.

Първият учебник, който анализираме е с автор Василе Тимиш, и е издаден през 2004 г. В предговора се обосновава необходимостта от курса по религия, като се посочва, че религиозното образование е важен аспект от мисията на Църквата в света и че чрез този курс по религия Църквата иска да помогне на обществото, като насърчава любовта, приятелството, мира, разбирателството, взаимопомощта и сътрудничеството между хората, т.е. тези ценности, свързани с християнския морал, а „всички религиозни курсове трябва да се провеждат в духа на любовта и алтруизма, при пълна свобода, с цел ученикът да бъде подготвен да познава и обича Бога чрез формиране на християнски добродетели“.

Първата глава, която съдържа уроци, свързани с догматическото учение на Църквата, започва с това, че ни показва кой е Иисус Христос, третото Лице на Пресвета Троица, истински човек и истински Бог, като човечеството е подготвено за Неговото идване чрез идеята за осъзнаването на греха и нуждата от Спасител – идеи, които неизменно и частично присъстват в почти всички религии и които са били възприети в пълнота от израилския народ. Спасението на

човечеството е постигнато чрез делото на Христос, което е универсално, но се постига и лично за всеки чрез божествената благодат, вярата и добрите дела, като човекът е съработник на Бога в делото на собственото си спасение и спасението на света.

Светият Дух е третото Лице на Пресветата Троица, истински Бог, единосъщен с другите две Лица: „Той приема началото си от Отца чрез действие, наречено изхождение. Слизането на Светия Дух е действие на преминаване на спасителното дело на Христос от Него към апостолите и всички повярвали, дело на Този, който подготвя и продължава делото на Другия: „Връзката на хората с Възкръсналия и Възнесения Христос може да се осъществи само чрез „Духа на Сина“.

Протестантите (калвинисти) разглеждат предопределението като абсолютната и предвечна воля на Бога да избере едни за вечно щастие, а други – за вечно осъждане: „Предназначението, застъпвано от Калвин, не взема предвид делата за придобиване на спасение, смятайки всички хора за грешници. Църквата е продължение на божествения живот и благодат в човешките същества, тя е богочовешки организъм, свръхисторическа институция с двоен характер – видим и невидим, и е непогрешима – качество, което идва от нейния непогрешим глава, Христос: „Пътят, истината и животът“, Който е стълб и крепило на истината.

Църквата е единствена по рода си, защото е основана от Христос (Ефес. 4:4-6), а след това авторът на учебника заявява, че „Единството на Църквата се изразява видимо в догматическото, каноничното и богослужебното единство на местните църковни общности, както и в единното и върховно съборно ръководство – Вселенските събори“.

Последната тема от първата глава, посветена на догматическото учение в учебника за 11. клас представя накратко

четирите св. тайнства на Църквата: Кръщение, Миропомазване, Изповед и Евхаристия, според тяхната същина, богоустановеност и необходимост. По отношение на броя на тайнствата в учебника се казва: „Броят на седемте тайнства не е изрично посочен нито в Священото Писание, нито в Священото Предание. Много е важно, че древните източни църкви, които се отделят от православие през V в., имат всичките седем тайнства, което е доказателство, че този брой е съществувал преди V в.“ Що се отнася до кръщението на деца, то се извършва от Църквата въз основа на практиката на апостолите в Деян. 13 и Йоан 3:5, а на учениците се уточнява, че изповедта на кръстниците може да бъде гаранция за християнското възпитание на новопокръстеното дете.

След това един цитат от свети Иринеи Лионски призовава родителите да кръщават децата незабавно, за да не дават възможност за злоупотреби, както е посочено и в един канон на Картагенския събор през 418 г.: „Който отрича необходимостта от кръщението на деца, нека бъде анатема“, като само кръщението, което не е извършено в името на Пресветата Троица се извършва повторно. Като тема за размисъл авторите на учебника завършват урока и главата с думите на свети Юстин Философ и Мъченик: „В Евхаристията могат да участват само онези, които вярват в истинността на това, което проповядваме, и онези, които са преминали реката на опрощаването на греховете и повторното раждане, живеейки така, както е предадено от Христос“.

Възпитанието на съвестта в светлината на принципите и нравствените норми на евангелското учение се превръща в дълг за всеки християнин, тъй като, както посочва блаж. Августин, „човек може да избяга от всичко, освен от съвестта си“. Свободата на волята се защитава от относителния индетерминизъм въз основа на библейски аргументи, чрез чувството за отговорност за нашите действия и съвестта ни,

противно на научния, психологическия, физиологическия и фаталистичния детерминизъм, който приема, че човешката воля се управлява от други закони.

Първият урок от главата за християнското изкуство е посветен на догматичните основания на иконата, където освен елементите на религиозната иконопис и живопис, които подкрепят тяхната духовна и художествена стойност, има и уроци за религиозните художествени занаяти, както и за църковната музика и нейното духовно послание.

Благодарение на историческия момент на Боговъплъщението става възможно представянето Му в човешко тяло, следователно се рисува видимото тяло на Бога, а не невидимата природа, която може да бъде представена само по аналогия, а не такава, каквато е в действителност. Що се отнася до Запада, след първоначалното представяне на раннохристиянските фрески в римските катакомби и красивите мозайки в църквите на Равена, се посочва, че: „духовната красота скоро е заменена от физическа, иконата е заменена от религиозна живопис и това влияние, заедно с постепенното изоставяне на традицията, води до намаляване на духовния живот и спад в нивото на богословските изследвания, свързани с изкуството“.

Освен това, като тема за размисъл и четене в края на урока, авторите на учебника са помислили да добавят следния цитат: „Като свидетелства за Въплъщението, иконата противопоставя лъжливата антропология на западните изповедания на истинската християнска антропология“.

Евхаристията заема централно място в живота на Църквата, защото е най-важното тайнство, тъй като представлява общение с Тялото и Кръвта Господни, които присъстват реално под формата на хляб и вино след претворяването им при епиклезата, като носител на вечния живот (Йоан 6:55), чрез молитвата за освещаване. Относно характеристиките на връзката Църква – Евхаристия: „Евхаристийната жертва

се извършва само там, където се проповядва словото Божие и се изповядва православната вяра на Църквата. Евхаристийната любов продължава с любовта към ближния или „братската жертва“, която представлява практическото отношение на Църквата към човека чрез „служене на ближния“. Четенето в края на урока дава определение на любовта с цитат от отец Думитру Стънилоае: „Любовта включва всички добродетели и е противна на всички грехове.“

Отношението на християнина към сътворения свят – заглавие на един християнски урок по екология – аргументира пред учениците задължението да пазят красотата на творението като дар Божи.

На учениците е представена и част от историята с редица румънски митрополити, допринесли за развитието на националната култура, като Варлаам, Симон Шефан, Дософтей, Антим Ивирянул, Вениамин Костки, Григорий Даскълул, Андрей Шагуна и Мелхиседек Штефанеску.

Раздел шести от учебника, озаглавен: „Свещени чудеса и лъжливи чудеса“ показва, че наред с вярата на Църквата и нейните чудеса се наблюдава сливане на нови вярвания и паранормални явления, които водят до „разрушаване на единството на вярата и ориентацията чрез разпиляване на вярващите в различните появили се учения“.

По отношение на възможността за живот на други планети се казва: „Въпросът е спорен – в Писанието не се казва нищо за извънземни, и то по една причина: целта на човека е спасението, вечният живот в Божието царство“. След като обясняват различни феномени като полтъргайсти, телепатия, хипноза и биоенергия, авторите на учебника посочват, че Църквата забранява подобни сеанси, „защото те не са нищо друго освен начин за призоваване на зли духове“.

След като определят човека като свободно същество, самоконтролиращо се и способно да се бори с изкушенията и да върши добро, защото Бог със своята любов не иска да го

принуждава, авторите заявяват, че в тази свобода: „се съдържа и възможността за отказ, възможността да се заяви свободата и същевременно в някаква степен да се отхвърли, както и окончателно да заяви, чрез свободата, отказът от нея“.

Духовната поквара настъпва, когато т.нар. евангелизатори, „които първо обещаваат или предлагат материални блага, а след това внушават словото на учението, което обаче е лъжливо“, не убеждават с истина, а с поквара: „Всички форми на религиозен синкретизъм, които се предлагат днес, като се започне от Ню Ейдж и се стигне до всевъзможни комбинации между различните неопротестантски секти, включени в евангелските и евангелизаторските федерации, и които се опитват да ни объркат с удобни, често привлекателни предложения, са все форми и прояви на духовна поквара. Но възниква въпросът: ако толерантността не е желателна в случаите на корупция, посочени в Наказателния кодекс, защо тогава е наложителна, когато става въпрос за случаите на духовна корупция*? ”

Въведението към учебника за 12. клас, написано от същите автори, е идентично с въведението към учебника за 11. клас, като първият раздел по догматика представя християнското учение за смъртта и вечния живот.

Макар да е известно, че както Православната, така и Католическата църква учат, че чрез молитвите и застъпничеството на Църквата на небето и на земята е възможно да се промени съдбата на душите в ада, до тяхното всеобщо осъждане и дори излизането им от ада, Римокатолическата църква, въз основа на текста на I Коринтяни 3:11-15: „формулира нов догмат, а именно, че между рая и ада има място и състояние след смъртта, наречено чистилице“. Това учение

* Игра на думи, защото корупция означава поквара, развала (бел. прев.).

води до отслабване на християнската съвест, като поддържа убеждението, че това, което не е било направено в живота за спасението, ще бъде направено след смъртта, така че чистилицето се смята от някои за последен шанс да се получи спасение.

Авторите на учебника опровергават хилиазма, като обясняват на учениците, че твърдението за две възкресения, е неоснователно и че няма да има време между Второто идване на Христос и Страшния съд: „Много сектанти са се опитвали да определят деня и часа на края на света с помощта на математически изчисления. През 999 г. голям брой поклонници, подведени от онези, които твърдят, че настъпва краят на света, изгубват имуществото си, оставят професиите и семействата си и се отправят към град Йерусалим – предполагаемото място на второто пришествие Господне.

„Адвентистите от седмия ден“ са християнско изповедание, възникнало през втората половина на XIX век, според което всички християни трябва да се подготвят за скорошното идване на Христос, което ще се случи в събота и Който ще царува на земята в продължение на хилядолетие.“ След преминаването си във вечността светците съзерцават Бога, възхваляват Го, познават нуждите на хората и се молят на Бога за тях, като се застъпват за тяхното спасение: „С други думи, светците са Божии ръце, чрез които Той извършва Своето дело, и те са нашите приятели, които се молят за нашето спасение. Възпоменанието на мъртвите, молитвите и милосърдните действия (надгробни речи, погребения) за тях се основават на вярата в съществуването на душите след смъртта: „Въпреки че не знаем Божия съд над мъртвите, нашата Църква се моли горещо за тях, уповавайки се на милосърдието и благодтта на Бога, пред Когото молитвите на хората на земята се смесват с гласовете на светците на небето“.

Този подход демонстрира икуменическата пълнота на християнските добродетели, утвърждавани сред младите хора, които може би са най-способни да подхождат един към друг с нежност и чистота. Авторът на учебника излага християнското учение пред учениците, като казва, че спасението е свързано с дара на живота и че само човек е способен на самоубийство, тъй като е надарен с разум, и свободна воля.

В допълнителните учебни материали за единадесети клас в урока, посветен на протестантската реформация, се споменават политическите, религиозните (папското върховенство и индулгенциите), икономическите, социалните и културните причини за Реформацията и след кратка биография на живота и творчеството на реформаторите Лутер, Цвингли и Калвин се посочва, че: „Протестантите от всички видове се различават от двете църкви (православната и католическата) по учението си за благодатта, спасението, Църквата, светостта, броя и същината на тайнствата. Резултатът е едно изкривено християнство, което трудно може да се разпознае сред частиците от вечната истина в него, истина, която е разкрита от нашия Господ Иисус Христос и съхранена до днес в едната свята, съборна и апостолска Църква.“

Като размисъл върху урока за учениците е предложен цитат от Румънския патриарх Даниил от времето, когато все още е митрополит на Молдова: „Нашата голяма и свята отговорност е да ви призова сега да запазите истинската вяра на нашата Църква. Не я отслабвайте, не я променяйте и не я изоставяйте нито заради материална изгода или временна помощ, нито заради примамливи обещания, нито заради чужди религии или любопитни новости от далечни страни, защото който се отклонява от истинската вяра на Църквата, тази на Христос, се отклонява от общението с нейните свети апостоли, мъченици и отци на Църквата.“

След това на учениците се разказват накратко историческите събития, свързани с униатството, грамотата на Леополд от 1691 г., „четирите флорентински точки“ и Манифеста на унията от 1698 г., който е частично фалшифициран, тъй като латинската версия се различава от румънската. Именно епископ Атанасий Ангел подписва втория акт на унията във Виена на 19 март 1701 г., който предвижда създаването на Униатска църква, която обикновено запазва богослужението на Православната църква, но чиято доктрина е изцяло римокатолическа.

В описанието на църквите в Трансилвания се споменават манастирът Морисена, построен от княз Ахтум около 1002 г., църквата в Денсуш и манастирът Брънковяну, разрушен през 1785 г. „поради католическите гонения, каквато е била съдбата на много църкви и манастири, разрушени по заповед на генерал Буков“.

За Мунтения като представителни паметници са описани манастирите Антим, Черника, Козия, Куртя де Арджеш, Синая и Въкърещ, както и катедралата Ставрополеос или Патриаршеската катедрала; За Молдова учебникът споменава църквата „Свети Николай“ в Ръдъуц, която поставя началото на молдовския стил, както и манастирите и църквите, построени от Стефан Велики в същия стил, като манастира Нямц, манастира Путна и Воронеж, където фреската „Страшният съд“, изписана на западната външна стена, се смята за един от шедьоврите на световното изкуство.

След това в учебника са описани някои представителни паметници на европейското религиозно изкуство, като се започне от византийския стил и неговия шедьовър – Света София в Константинопол, но също така и известни паметници като Ораторията на Свети Зенон, смятана за перла на ориенталското изкуство, Мавзолеят на Света Констанца и базиликата Санта Мария Маджоре в Рим. Описанието на ви-

зантийския стил продължава с мозайките от Дафни, църквите в Торчело и Мурано, църквата „Свети Марк“ във Венеция, баптистерия във Флоренция, църквата „Света София“ в Солун и църквата „Св. Михаил“ в Киев. Испания е повлияна от италианското изкуство, особено от бароковия стил, представен от комплекса Ел Ескориал, и от ренесансовия стил – от катедралата Валядоид, докато Русия, повлияна от византийския стил, преживява период на разцвет през XV в. с кремълските катедрали „Успение Богородично“, „Благовещение“ и прочутата катедрала „Василий Блажени“.

Разделът за духовността и мисията описва поклонничеството като възможност да се издигне душата до истинска духовна добродетел, като път за спасение, като светлина за другите, като поклонникът е радетел на Църквата и народа.

Следва урок за християнския аскетизъм, описан като откъсване от греховете или освобождаване на душата от порочния живот чрез пост, молитва и милосърдна дейност. След като се представят начините на молитва, се обяснява, че постът е установен от Православната църква преди честването на големите християнски празници (Великият пост преди Пасха, постът преди празниците Рождество Христово, Успение Богородично и Св. равноап. Петър и Павел), както и като едnodневен пост, като в зависимост от строгостта му има обикновен пост или строг пост; строгият пост се състои в намаляване на храната, обикновено суха (хляб, семена, сушени плодове), а обикновеният пост – само без мляко, яйца и месо.

След урока, посветен на румънското изкуство, в който архитектурата, скулптурата, живописата и фолклорът са описани като израз на румънската душевност и религиозен опит, са представени писатели, поети и мислители с християнска вяра, които служат за ориентир на обществото към нравствеността и идеалите, вярата и народността, и които

онагледяват ценностите на румънския народ и популяризират културата и религията. Сред тях се споменават Николае Йорга, Нае Йонеско, Николае Щайнхарт, Валериу Анания, Никифор Крайник, Василе Войкулеску, много от които са били заключени в комунистическите затвори заради своите възгледи и убеждения, превръщайки се по такъв начин в мъченици за вярата.

Последният раздел на учебника: „Християнството и проблемите на младите хора“, предлага интердисциплинарен подход към една доста деликатна тема, тази за произхода на света в диалог между вярата и съвременната наука. От гледна точка на вярата Божието творческо дело се състои в създаването на света от нищо (само чрез собствената Божия сила), разкривайки от книга Битие създаването на основните елементи на космоса (пространство, материя и време), за да създаде накрая душата и „образа Божи“. Схоластиката не се стреми да противопостави благодатта на разума, напротив, тя смята, че благодатта допълва природата, но поради сблъсъка с Просвещението, което познава само човешкия разум, европейецът започва да смята благодатта за неестествена, за нарушение на естествения ред и за посягателство срещу свободата на мисълта.

Учебникът завършва с определение за святост в противовес на секуларизма. Светостта има за свой модел Христос и изисква индивидуална жертва, т.е. личното участие на човека в собственото му спасение. Средствата за постигане на святост са аскетизмът и очистването на ума.

Ролята на икуменическият и междурелигиозният диалог е представена в специален урок в новите православни учебници по религия за 12. клас, като от самото начало става ясно, че след Великата схизма от 1054 г. християнска църква продължавала да бъде една, каквато я оставил Христос. Споменава се, че опити за обединение са съществували още от времето на византийските императори, от XI до XV век и

до днес, но те не са довели до никакъв резултат по две причини: „Първо, всички тези срещи са ръководени от човешката гордост, която не е искала да признае грешките на един или друг народ в историята, грешки, които са били в ущърб на светата Църква. След това авторите определят икуменизма или икуменическото движение така: „Тенденцията, проявена в християнския свят през XX век да се обединят всички църкви, за да се създаде едно стадо и един пастир, се появява първо в лоното на протестантството, а желанието за обединение на църквите намира благоприятен отзвук в православната и римокатолическата църква“.

Ролята на икуменическия диалог е не само да насърчава религиозните дискусии, но и да подчертава мисията на Църквата в обществото, като взема решения по важни актуални събития, които имат пряко въздействие върху хората и върху бъдещето на цялото човечество. Това, което мотивира църквите в техния диалог, е желанието за помирение и в този смисъл участниците се ангажират да насърчават сътрудничеството във всички области, като например: мисия, диалог и уважение към съвестта на другия, насърчаване на местните сдружения, обществените институции и европейските органи в работата им за помирение, сътрудничество между християнските общности в проповядването на Евангелието и борбата с езичеството, по-добро взаимно опознаване, възможност за другите изповедания да опознаят Православието, възможност за православния свят да заимства положителен опит от другите в научната и социалната област. Освен това икуменическият диалог ни подтиква да си сътрудничим при решаването на сериозните проблеми на човечеството, като бедността, болестите, насилието над жени, замърсяването, войните и сътрудничеството в рамките на Междуконфесионалното библиейско дружество. Дванайсет църкви и изповедания са част от това национално

дружество, чиято основна дейност е да разпространява Божието слово в училища, затвори, старчески домове и сиропиталища, като изготвя съвместни преводи, приети от всички членове.

В икуменическият диалог Православието има забележителен принос, като подчертава необходимостта и ползата от Свещеното Предание и обръща внимание на догматическото учение за почитането на Пресвета Дева Мария. Урокът завършва със следната констатация за икуменическото движение: „Икуменическото движение има добри намерения, но трябва да се отбележи, че след повече от три четвърти век на конференции, срещи, конгреси, дискусии и събрания изглежда, че Църквите все още са далеч от постигането на единството на вярата в Исус Христос“.

Католическо образование

Точката е посветена на католическото религиозно образование в Румъния.

Учебната програма по католическо религиозно образование определя ролята и целите на религиозното образование в държавните училища в съответствие с учението на Католическата църква. В началото трябва да кажем, че тази учебна програма се разделя на римокатолическа и униятска, като и двете традиции имат свои специфични учебни програми и учебници.

Учебната програма е разработена гъвкаво, което дава на учителите свобода на избор в подхода им към преподаването, избор на различни методи, дейности и стилове, съобразени с особеностите на учениците и класа, както и със специфичните компетенции на всяко ниво, проява на индивидуално творчество и педагогически умения чрез използване на подходящи методи и материали за преподаване. Що се отнася до другостта, проучване от 2007 г. относно преподаването на религия показва, че в два учебника по римокатолическа вяра за първи и втори клас на унгарските гимназии

принципите на другостта се спазват, първо, в преподаването на римокатолическата религия чрез учебника по История на религиите, и второ, чрез задълбочаване на изучаването на Библията, в специфичен автентичен икуменически дух.

Атеизмът е един от най-сериозните явления на нашето време, а онези, които го проповядват, както казва папа Павел VI, не използват ума си според естествените закони на мисълта в търсене на истината. Християните трябва да играят важна роля, защото често пъти, като отхвърлят образованието във вярата или като невярно представят учението, или дори чрез моралните недостатъци в религиозния и социалния живот може да се каже, че атеистите по-скоро приемат, отколкото разобличават истинското лице на Бога и религията, като нерядко атеизмът намира своите корени и мотиви не в рационалното, а тъкмо в моралното отношение към света.

„В действителност атеизмът често не е отричане на съществуването на Бога, а форма на протест срещу него, произтичаща от неспособността на човешкия ум да съвмести Божието всемогъщество, доброта и справедливост със злото в света.“

Тук откриваме една от най-важните теми за насърчаване на икуменическото християнско образование в училищата, което ще даде отговор и пример за общ живот, основан на поведение, отношение и братска любов в Христос към онези, които подкрепят атеизма.

Специален урок е посветен на едно ново религиозно движение: Ню ейдж, разглеждана като синкретизъм, според който около 2000 г. започва нова постхристиянска ера, която ще премахне монотеистичния Бог от Библията и Корана – теория, демонстрирана чрез аналогията на влизането от съзвездието Риби и влизането в съзвездието Водолей.

Проникването на злото в историята на спасението започва с идеята за първородния грях, а песимистичното тълкуване на последиците от този грях, казва авторът на учебника, е довело до преувеличения в протестантския свят, а „в католическия свят до известна степен от този песимистичен възглед са заразени янсенистите, които неправилно разбират ролята на благодатта, пренебрегвайки участието на човешката воля в делото на спасението“.

Историческите разкази за Христос са представени в съответствие с учението на Църквата, която винаги е твърдяла, че Иисус Христос е историческа Личност и че християнската вяра е пълно отдаване на тази Личност. На твърденията, че от историческа гледна точка не може да се знае нищо за Христос, че всичко, написано в Евангелията за Него, особено чудесата и изгонването на демони, са митове и измислици на ранната християнска общност, учебникът предлага апологетичен отговор, като се опира на творчеството на свети Юстин Философ и Мъченик, който в своя „Диалог с юдеина Трифон“ обвинява юдейските учени, че разпространяват клевети и хули срещу Иисус по целия свят.

Що се отнася до догмата за Непорочното зачатие, учебникът отговаря с думите на папа Пий IX, че благодарение на пълнотата на благодатта Мария е била зачената без първородния грях, с който се раждат всички хора. Въпреки че: „формулирането на този догмат предизвика съпротива в некатолическия свят, защото се смята, че ако Мария не е родена с първородния грях, това означава, че е в противоречие с учението на св. Павел, който казва: всички са съгрешили в Адам, всички са спасени в Христос. И ако Бог е запазил за XIX век, века на натурализма, дефинирането на този догмат, то е било само за да покаже, че никой, дори Божията Майка, не може да бъде спасен чрез собствените си сили и че всички хора са спасени само в Христос“.

Успението е само следствие от Непорочното зачатие, тъй като тя не е достигнала до момента на първородния грях, тялото ѝ не е могло да познае тлението, а в края на живота ѝ тялото ѝ е било прославлено и се е възнесло на небето: Бог е запазил определението на тази истина на вярата за двадесетия век, за да покаже на този век, доминиран от материализма и разврата, че тялото е за възкресение и слава, вече постигнати от тялото на Девата, и затова трябва да бъде уважавано и обгрижвано с любов.

Апостолите са установена от Иисус йерархия, а епископите, по силата на божественото установление, следват апостолите като пастири на Църквата, като властта им не идва от народа, а както казва св. Игнатий Антиохийски, епископът е начело на общността, без него няма Църква и където е епископът, там е Църквата Христова. Вторият Ватикански събор, представен в учебника, изяснява един въпрос, който е останал малко в сянка, а именно колегията на епископите: „Епископите, водени от последователя на Петър, светия отец папата, образуват колегия, която продължава апостолската колегия“.

Следващият урок, озаглавен „Петър и неговите приемници“, започва с твърдението, че сред апостолите „Петър, а сред епископите – приемникът на Петър, Римският епископ или папата, заема особено място. Христос основава Църквата на Петър и неговите приемници“. Несъмнено в групата на апостолите Иисус е ръководител, но Той подготвя друг ръководител, който да Го замести, когато Той вече не е на земята. Що се отнася до първенството на последователите на Петър, т.е. на Римския епископ, папата, то се смята за истина на вярата, потвърдена от Флорентинския събор и Първия Ватикански събор, следователно: „Църквата Христова понякога се нарича една, свята, католическа, апостолска и римска“.

Що се отнася до непогрешимостта на Петър, за нея се казва, че е лична, дадена от самия Христос и получена от наследника на Петър, епископа на Рим, който приема всички пророчества на Петър и придобива непогрешимост по въпросите на вярата и нравствеността, защото от древни времена: „всички еретици и разколници са се обръщали към Рим за оправдание, именно защото са знаели, че Рим пази учението на Христос непокътнато и без грешки“. След това от него (папата) се изисква да говори от позицията на върховен пастир, който се обръща към цялата Църква, и накрая, когато определя дадена истина на вярата, трябва да се позове на върховната апостолска власт.

Следващият урок определя Църквата като мистично Тяло, Глава на което е Христос, Светият Дух е душата на Църквата и се грижи за това свръхестественият живот на благодатта да бъде постоянно предаван от главата, от Христос“. Но „протестантството, за да преодолее трудностите, които съществуваха най-вече поради скандалите в историята на Църквата, изключи социалния, институционалния аспект на Църквата, признавайки само вътрешния, невидимия, индивидуалния аспект. След кратък преглед на трите фази или състояния на Църквата (войнстваща, страдаща и триумфираща), ни се казва, че „християните, които са в състояние на грях, не са изключени от войнстващата Църква, с изключение на тези, които са виновни за греха на ереста, схизмата и отстъплението, но те са като атрофирали крайници, като изсъхнали клони на дърво, от които не тече сокът на свръхестествения живот“.

Тъй като Църквата е продължение на Христос, то извън нея няма спасение (*Extra Ecclesiam nulla salus*), и допускането, че е възможно въпреки това да се спасиш, изразява увереността, че е възможно да се спасиш без Христос. Вратата пък към единствената Христова Църква е тайната на кръщението, стига да е извършено правилно.

Вторият ватикански събор учи: „отделените братя, оправдани чрез вярата, приета в кръщението, са приобщени в Христос и затова с право носят името християни и с право са признати за братя в Господа от чедата на Католическата църква. /.../ Всички, които са родени в различни общности, са част от една Църква ако: не са виновни за това, което се е случило в Църквата в миналото, имат правилна вяра и не са отхвърлили с личен акт съзнателно истината на вярата или авторитета на Църквата.“

Ереста или разколът винаги включват личен, съзнателен акт, така че дори отлъчването, обявено срещу онези, които са създали разколи и ереси в миналото (напр. Михаил Керуларий, Лутер и др.), не компрометира настоящите членове на тази общност, тъй като те не са изключени от спасението. И така, откриваме двете страни на Църквата: видимата и невидимата, на онези, които имат искрено желание в сърцата си и се стремят да познаят истината, искрено търсят Бога и под влиянието на благодатта се стремят Неговата воля да бъде разпозната в това, което им диктува съвестта.

Източните църкви имат всички тайнства и цялата вяра, с изключение на няколко спорни момента: „като въпроса за Filioque, чиято доктрина се приема, но не и формулировката ѝ; чистилицето (не липсва практика, а доктрина за чистилицето), индулгенциите (пренебрегвани или отхвърляни), непорочното зачатие (приемано от много богослови, но отхвърляно от йерархията). Въпреки това съществува известна видима принадлежност към Църквата чрез двете тайнства, които те са запазили: кръщението и брака, чрез вярата в Иисус Христос, Бог и единствен Спасител на света, чрез вярата в Писанието, дори ако в някои аспекти го тълкуват погрешно“.

В отделен урок за десетокласниците се прави опит за дефиниране на икуменизма като възможност за възстановяване на единството между християните до пълно общение в

Христовата църква. От самото начало неговата цел е „да се създаде атмосфера на откритост, диалог и любов, в противовес на средата на недоверие, затвореност, противоречия и омраза, за да се разсеят предразсъдъците и обидите, натрупани през толкова много векове, да се сложи край на взаимните обвинения, така че диалогът по доктриналните въпроси да се води в атмосфера на спокойствие и искреност“.

Между редовете на учебника авторът вмъква един много обяснителен цитат от Втория Ватикански събор: „В тази единствена Божия Църква още от най-ранни времена са възникнали някои разколи, които са били осъдени с тежки думи от апостолите, но през следващите векове са възникнали по-широко разпространени разколи и значителни общности са се отделили от пълно общение с Католическата църква, понякога по вина на хора от двете страни. Всъщност ние вярваме, че само на Апостолската колегия, начело с Петър, Господ е поверил всички съкровища на Новия Завет, за да се създаде единственото тяло на Христос на земята, в което всички, които по един или друг начин вече принадлежат към Божия народ, трябва да бъдат напълно включени.“

Църквата е католическа и има за цел да донесе спасение на всички хора от всички времена въз основа на апостолското учение, съхранено и предадено от апостолите и техните последователи в колегията на епископите, „подпомогани от свещениците, обединени с приемника на Петър, върховния пастир на Църквата“.

Последната глава на учебника за гимназията представя есхатологията на Католическата църква, като чрез различни уроци обяснява учението за смъртта, частния съд, края на света, възкресението на мъртвите, ада, чистилището и рая. Чистилището се определя като място, където се пречистват душите на мъртвите, чиито грехове не са тежки или които не са извършили достатъчно покаяние на земята, за да дос-

тигнат небето и „въпреки че текстът на Флорентинския събор, отнасящ се до чистилището, е подписан и от Източните църкви, които на практика имат по-развит култ към мъртвите от Западните църкви, при тях, тъй като не са развили достатъчно своето богословие в това отношение, учението за чистилището остава неясно: това е въпрос на икуменически диалог.“

За разлика от други учебници, тук има широко представяне и информативен подход към проблематиката, без упражнения и домашни след всеки урок и без уроци за контрол и оценка на знанията и уменията на учениците.

Друг анализиран учебник за четвърти клас, озаглавен „История на Църквата“ и написан от същия автор, представя накратко събития от историята на християнството и Католическата църква, като започва с описание на еврейската среда, в която възниква първата християнска общност.

Основата на Църквата е поставена от Светия Дух на Петдесетница, а единството на ранната Църква е било в единението на всички християни около Христос, Главата на Църквата, в учението на апостолите, в братското единодушие в молитвата, в общото споделяне на богатата и в участието в Светата Евхаристия. Според учебника първото разширяване на християнството е предизвикано от преследването на Църквата в Йерусалим от страна на юдеите, които като традиционалисти не желяели нищо ново: „преди да бъде преследвана от езичниците, Църквата е била гонена от евреите, които не вярвали в Иисус. Отделянето на християнството от юдаизма става постепенно, тъй като са необходими предварителни разяснения, напр. както при Йерусалимския събор на който се приема, че християните измежду езичниците няма да бъдат задължени да спазват юдейските обичаи.

Наследниците на св. Петър осъзнават своята власт над останалите християнски общности, власт, която дори ап.

Йоан не оспорва, а свети Игнатий посочва в 110 г. за Църквата в Рим, че тя е „първата по ред на любовта“.

Като организационно отношение Църквата възприема административното деление на Римската империя на провинции и диоцези, като „всички епископи са групирани около епископа на Рим, защото той е в центъра на католическото (вселенското) единство“. Напр. св. Киприан, епископ на Картаген, като споменава в текстовете си въпроса за единството на Църквата, подчертава: „В една поместна църква, единството се поддържа, ако свещениците, дяконите и вярващите останат обединени около своя епископ“.

С идването на власт на Константин и с издаването на Медиоланския едикт, продиктуван не само от религиозни, но и от политически съображения, християните получават свобода на вярата и на богослужението си. Императорът бил сложна и противоречива личност, горделив и жесток човек. Наред с други неща, той убил един от синовете си и наредил да убият съпругата му в банята. В същото време той се разкайва, моли се много, построява много църкви, особено в Рим и Светите земи, и се кръщава на смъртния си одър.

С течение на времето християнството се превръща в държавна религия, а след това се установява цезаропапизмът. „На Запад опасността е по-малка поради намесата и влиянието на папите, за разлика от Изтока, където Източната църква, гръцката култура и държавата се превръщат в една цялост. Съборът в Константинопол (381 г.) добавя към този от Никея (325 г.): „И в Светия Дух, Господа, Животворящия, Който от Отца изхожда“. Съборът не уточнява дали *чрез Сина* (per Filium), както казват гърците, и *от Сина* (Filioque), както казват латините. Ако не се преувеличава с това легитимно допълване, не се засяга принадлежността на вярващите към реалността на една и съща изповядвана вяра, и след като се обяснява какво е монофизитството, се казва, че сирийците (яковитите), арменците, египтяните (коптите),

етиопците, най-вече поради склонността на Константинопол към хегемония, са приели ереста и са останали монофизити и досега; а 28-ми канон на Четвъртия Вселенски събор е оспорен от делегатите на папа Лъв Велики, които категорично го отхвърлят.

Началото на монашеството е добре представено в описанието на живота на велики монаси, като св. Антоний, бащата на монашеството и представителите на киновитийното монашество – свети Пахомий, свети Василий Велики, свети Йероним и свети Бенедикт. Златният век на отците на Църквата също е даден чрез примери от живота и описания на творбите на св. Атанасий, св. Василий Велики, св. Григорий Нисийски, св. Йоан Златоуст, св. Амвросий и св. Августин.

Втората част на католическия учебник по история на Църквата за четвърти (=VIII – бел. прев.) клас, озаглавена „Църквата през Средновековието“, започва с преглед на нашествията и християнизацията на варварите чрез бенедиктинските монаси, като се започне от франките, а след това от лангобардите, саксите, вестготските ариани, Ирландия, Шотландия, различни народи на Германия, Дания и Швеция, а накрая чрез св. братя Кирил и Методий са покръстени славянските народи.

В бъдеще императори и крале предоставят закрила на папата, а той, признат за най-висшата власт на земята, дава владетелско достойнство и корона.

Великата схизма се отбелязва със специален урок: Изтокът се откъсва от единството на Църквата и това откъсване се дължи на вътрешни причини, като ересите, които са заразили Изтока, цезаропапизмът, конфликтите между източните и западните народи; но също и на външни причини, като възхода на исляма и нахлуването му в страни с древна християнска цивилизация. Те не са били в съгласие с върховенството и авторитета на римските папи, които по силата на пастирската си мисия за цялата Църква се намесвали и

имали последната дума по въпросите на вярата и дисциплината дори на Изток.

В един от параграфите се споменава и „недоволството на патриаршиите от славната източна традиция“, които смятат Константинополския патриарх за продукт на имперската политика, в следствие на която националните църкви, борещи се срещу „византийската хегемония и централизъм, приемат различни форми на ерес“. В крайна сметка се стига до помирение, но двете книги на Фотий: Срещу онези, които казват, че Рим е първата катедра и Трактатът за Светия Дух „разпространят омраза срещу папата и срещу латините сред хората“.

Действителният разрыв настъпва, когато патриарх Михаил I Керуларий, амбициозен човек, който, „след като не успя да стане император, искаше поне да стане папа на Изтока. Той започва голяма кампания за оклеветяване на папата и латините, обвинявайки ги в толкова дребни, колкото и важни неща: че извършват литургията с безквасен хляб, че постят в събота, че не пеят „Алилуя“ по време на Великия пост, че свещениците нямат бради и други подобни неща. В писмото-отговор Керуларий намеква, че се смята за равен на папата: „Ако направиш така, че името ми да бъде почитано в една църква в Рим, аз ще направя така, че името ти да бъде почитано в цялата вселена“.

На 16 юли 1054 г. папските делегати отиват в църквата „Света София“ по време на литургия, изказват се срещу разбунтувалия се патриарх и поставят на олтара акта за отлъчване и отзоваване на патриарха, след което напускат църквата, изтърсвайки праха от нозете си и казвайки: „Бог ни вижда и ни съди!“.

Отлъчването обаче е без последствия, тъй като делегатите нямат пълномощия за това, а междуременно папата е починал в Рим четири месеца по-рано, така че мисията им вече е приключила.

Керуларий публично изгаря акта на отлъчване, свиква събор, на който обявява Запада за виновен в умишлено изопачаване на истинната вяра и се обявява за единствен представител на истинската Христова църква. По същество той става владетел на Византия. Тъй като император Михаил VI не му се подчинява достатъчно, Керуларий организира заговор, който довежда на власт Исаак Комнин, но новият император го арестува, за да го съди. Керуларий умира преди началото на процеса. По-късно той е включен във византийския календар като светец.“

Този разрив ще остане като трагедия, причинена от смесването на политика и религия, за което допринасят гордостта, от една страна, и жестокостта, от друга. В края на урока се споменава накратко, че вдигането на анатемата е извършено в Йерусалим през 1964 г. от патриарх Атинагор и папа Павел VI.

След това учениците могат да прочетат членове 2 и 3 от Декрета за икуменизма (*Unitatis redintegratio*) на Втория ватикански събор.

В тринадесетия урок от учебника за същия клас, озаглавен „Ислямът“, се описва: „Голямото събитие на VII век, с огромни последици за Запада и особено за Изтока за ересите и схизмите, е основаването и разпространението на исляма“.

След разказа за живота на Мохамед и за Корана се описва бурното разпространение на исляма в Мала Азия, Северна Африка и Испания, като умело се използват религиозните и етническите конфликти, както и съществуващото недоволство срещу византийското господство. Папството от своя страна е начело на средновековното феодално общество, в което папите Григорий VII и Инокентий III (чиято дейност е описана в учебника) играят особено важна роля.

Тези човешки страсти водят до завладяването на Византия по време на Четвъртия кръстоносен поход: „Това предизвиква голямо възмущение у папа Инокентий III, който остро осъжда и отлъчва от църквата“ тези защитници на Христос, които се къпят в християнска кръв, въпреки че е трябвало да насочат мечовете си само срещу неверниците“.

Когато става дума за Инквизицията, в учебника се казва следното: „тя предизвиква ужас заради образа, създаден най-вече от пропагандата на антикатолическите власти, които ѝ приписват зверства и екзекуции, които не са съществували в действителност. Възниква конфликт между краля на Франция Филип Хубави и папа Бонифаций VIII, като първият заявява: „кралят няма никого на тази земя над себе си, освен Бога“, а вторият: „за да получи спасение, всеки трябва задължително да се подчинява на папата“.

Накратко се описват Авиньонският плен и Великата схизма на Запад (1378 г.), а за кратковременната уния между Рим и Византия чрез Фераро-Флорентинския събор (1439 г.) се казва, че не е дала резултат поради съпротивата на духовенството и особено на православните монаси.

Разпространението на учението на Лутер се дължи на факта, че основателите на протестантството приемат принципа на „свободното тълкуване“, според който всеки може свободно да тълкува Писанието, без да се намесва външен авторитет, който да казва кое е вярно и кое не. Бог е описан като деспот, който спасява или осъжда по свое усмотрение; Църквата, според него, се състои от светци, а останалите хора са масата на осъдените на ада.

Англия се отцепва от Католическата църква не заради вярата си, а заради личните интереси на крал Хенри VIII, капризен и непристоен крал, който, въпреки че е в противоречие с Лутер, иска от папата да направи невъзможното и да одобри развода му. След като папата не се признава за вър-

ховен пастир на Христовата църква, Протестантската църква вече няма център на единство, а принципът на свободното тълкуване насърчава разединението.

Урокът за католическата реформация започва с определянето на Реформацията като вътрешно обръщане, което става основа за външно и социално обновление: „През XV в. живите сили на християнството, особено духовният и интелектуалният елит, полагат големи усилия да изправят нравите в Църквата и да се върнат към духа на Евангелието. Франциск Салски работи като мисионер сред калвинистите в Женевския регион; с проповедите си и особено с нежността си той успява да приобщи много от тях към католическата вяра, прилага в епархията си реформите, препоръчани от Събора, превръщайки се в най-големия духовен учител на модерните времена; той блести с популяризирането на религията, особено сред миряните и интелектуалците“.

От същия период учебникът споменава св. Викентий от Паула, който в сътрудничество със св. Лучия от Марилак основава Свещената конгрегация на Дъщерите на милосърдието (сестрите Викентинки) и св. Йоан Юд, който заедно със св. Маргарита Мария Алакок и св. Клавдий Коломбиер пръв в света разпространява Предаността към Сърцето на Иисус.

Латинските християнски мисии започват още през XII в. със св. Франциск от Асизи, но с откриването на Америка за католическите мисии се открива огромно поле за изява. Чрез францисканците и доминиканците, а след това и чрез създаването от папа Григорий XV на Конгрегацията за евангелизация на народите (*Sacra Congregatio de propaganda fide*), се появява желанието за създаване на местно духовенство, чиито епископи са пряко подчинени на папата.

Началото на Просвещението се дължи на влиянието на масонството – движение, което отхвърля всички догми, не

приема божествеността на Иисус Христос, нито Откровението, оставяйки място за един неясен деизъм, и предизвиква остра война срещу Църквата и католическата вяра.

Наполеон Бонапарт възстановява свободата на Църквата във Франция, но не от убеждение и истинска вяра, а по политически причини, т.е. от желание да възстанови реда във Франция с помощта на религията.

През XIX в. Църквата преживява изключителен разцвет, като се появяват многобройни конгрегации на монаси и монахини със специфични образователни или социални дейности, като например Салезианите, Нотр Дам дьо Сион, Конгрегацията на мисионерите вербити и др.

През 1854 г. е прогласен догматът за непорочното зачатие, а през 1868 г. е свикан Първият ватикански събор, на който е приет догмата за непогрешимостта на папата, т.е. уточнено е като църковно учение, че папата не греши, когато се изказва по въпросите на вярата и нравствеността.

Религиозният либерализъм се появява особено във Франция през XIX в., лансиран от свещеника Фелисите Ламенни и подкрепян от проповедника Лакордер, който се застъпва за тройно освобождаване на Църквата от тежката опека на правителствата, от нечистите интереси на парите и от политиката, и призовава за национално освобождение на народите.

В последния раздел, озаглавен „Църквата през XX век“, се споменават Латеранските договори от 1929 г., преследването на Католическата църква в Мексико и Испания, нацизмът в Германия и комунизмът на Ленин и Съветският съюз, които засягат Католическата църква чрез преследване, насилствено унищожаване и терор в униатските църкви, както и преминаването им към православните църкви в комунистическите държави.

В заключение: този учебник за VIII клас, написан през 1994 г., е много сложен, богат на данни учебник, посветен

на историята на Църквата, много по-богат на информация от учебниците на други изповедания за същата възрастова група. Следващите му версии са по-опростени и обясняват вярата и историята на Католическата църква много добре на средношколско ниво, като същевременно предоставят и допълнителна информация в съответствие с интелектуалното и нравственото развитие на учениците. Избрахме именно него за анализ, тъй като той е знаков за развитието на католическото религиозно образование, а и поради факта, че учебниците, издадени след него запазват в общи черти както структурата, така и съдържанието, като само го опростяват.

Неопротестантско образование

Тази точка се спира върху неопротестантското религиозно образование в Румъния.

Малкият брой и разпокъсаността на учениците, принадлежащи към неопротестантските деноминации, затрудняват разработването на учебник за всяка деноминация, затова се стига до идеята за издаването на общи учебници на църквите от т.нар. Евангелски алианс. Този съюз се състои от следните деноминации: петдесетници, баптисти и християни на Евангелието, които според преброяването от 2002 г. се равняват общо на 2% от населението на Румъния.

Според министерството, изучаването на предмета „Религия – Евангелски алианс“ в горния курс на обучение е насочено към придобиване на обща представа за религиозната област, за да се даде възможност на учениците да формират собствена ценностна система по отношение на християнските нравствени добродетели, да интегрират религиозните нагласи с нравственото поведение и да прилагат учението за вярата в индивидуалния и обществения живот. Много от книгите, които се намират в библиографските препоръки на неопротестантските програми, са написани от чужденци

(обикновено американци) и често водят до „форма без съдържание“, тъй като системата на преподаване и манталитетът са напълно различни в различните страни. Но сред тези системи често откриваме методики за организиране на нови протестантски християнски училища (американски или европейски) със солидна библейска основа за ученици и студенти, които са показали отлични резултати в поведението и отношенията си в различни области на дейността и живота.

Като изхождат от идеята, че изложението трябва да включва християнския възглед върху света и живота, авторите на учебника развиват пред учениците, търсещи Бога, Който ни призовава да бъдем негови близки сътрудници. Великата задача на човечеството (Бит. 1:26-28 и 2:15) да управлява земята заедно с живия и любящ Бог. Великата заръка (Мат. 28:18-20) и Великата повеля (Мат. 22:37-39) трябва да осигурят обществени образователни програми с принципите на любовта към Бога, и близостта и толерантността към ближния, тъй като те са общоприети от всички образователни системи. Ориентацията на образователните програми трябва да се основава на библейски принципи, върху които набляга християнският учител, както и върху християнските методи и нравствени добродетели, култивирани не чрез индоктриниране посредством отхвърляне на всякакъв авторитет, освен емпиричния (защото индоктриниране може да се извърши и чрез науката).

Християнската вяра е един от фундаментите на европейската култура и учениците трябва да познават това наследство, затова уроците по история на религиите трябва да се представят през призмата на значението на вярата в живота, като по този начин религията става ключ за разбирането на културата. Един от примерите, дадени в учебника, е представянето пред учениците на влиянието на Римокатолическата църква в Квебек, която е донесла повече стабилност на

общността, отколкото в други части на Северна Америка, или представянето на състраданието на мисионерите към местните жители, което не може да бъде пренебрегнато, но също и „как църквите са предизвиквали ожесточени религиозни борби и как мисионерите, в опитите си да обърнат хората, са налагали западните културни императиви, често с отрицателни последици“.

В учебната програма на групата „Евангелски алианс“ се посочва, че предметът „Религия“ от самото начало има за цел да предостави на учениците знания за християнската вяра, както тя е представена в Свещеното Писание. Първата част дава обща информация за Библията, като например нейния състав, автори и автентичност, прави преглед на библейските открития в областта на археологията, описва възрастта на различните ръкописи и езиците, на които са написани. След като ги изброява, се казва: „Някои църкви приемат и някои учения от апокрифните книги, като например: учението за вечния огън, за правдата, придобита чрез добри дела, за тайнствата, за службите и обредите за мъртвите“.

Втората глава, озаглавена „Учението на християнската вяра“, изправя ученика пред големите въпроси на живота: какво е смъртта, какво трябва да направим, за да се спасим и как можем да познаем Бога? Под формата на упражнения се описват сътворението и човекът като Божи образ, след това грехопадението и законите на Декалога, последвани от „единственото решение“ срещу греха – Исус Христос. Антропологията пък се разглежда от гледна точка на трихотомията на св. ап. Павел.

Тук е мястото да отбележим, че интерактивните модели на уроците спокойно биха могли да се използват при религиозното обучение в рамките на всяко едно вероизповедание.

По-нататък се спирам малко по-подробно върху историческите уроци, защото те са от голямо значение за нашия

анализ поради това, че представят неопротестантския възглед за историята на Църквата. Възникването на Църквата през първите векове се формира върху „раните на Иисус“ и в присъствието на Светия Дух: „Благодарение на Него вярващите образуват едно тяло, обединено с Бога и с другите вярващи. Лекарството не може да се намери в изолация (в манастири, в изолация от обществото или в налагане на християнството на други хора), а във вярно ученичество на Иисус Христос, в постоянно четене на Божието слово“. Духовното богатство, придобито от онези, които се оттеглят „от вихъра на този свят“ и се посвещават на живот в пост и молитва, но не извън обществото, като се стремят да изпълняват библейските принципи, винаги е доказателство за следването на Христос.

Продължавайки нататък, в учебника виждаме как се търси негативно очертаване на това, което е била Църквата в периода след 313 г., като се дава цитат за Църквата от Е. Шнепел (от „Иисус в Римската империя“), където се казва: „Целта вече не е била да я консолидира, а да я превърне в институция, в орган на властта, който да доминира над целия народ“.

Арабското нашествие през VII в. прогонва народите от Северна Африка, Палестина, Сирия и Мала Азия (от Източната римска империя), където смесването на църква и държава е най-силно.

Твърдението, че заради институционализирането на Църквата Бог е наказал двете империи, е неопротестантска професионална апологетика, често използвана срещу древните църкви, които днес се намират на територията на двете империи: православната и католическата.

След кратка библиография на Августин, показваща неговото обръщане и дейността му като писател, се казва: „у Августин се откриват корените на Римската църква, както и

тези на Евангелската църква. Библейското учение на ап. Павел не противоречи на традицията, която се е запазила от древни времена в Църквата, а крайгълният камък на всяка църква трябва да бъде Христос, а не мнението на някой богослов“. Според учебника тъкмо институционализирането на християнството довежда до първото осъждане на християни на смърт от други християни, като се привежда случая с осъждането на смърт на испанеца Присцилиан през 385 г. в гр. Трир, за което макар и косвено е виновна Католическата църква.

Обвиненията в отклонение от истинската библейска вяра продължават с урок, в който се разказва за първите четири вселенски събора на Църквата, като се описва така наречената „съществена трансформация на християнството“: „Папството, което първоначално желае да поддържа единството на Църквата, като насърчава християнската проповед, скоро се превръща в принудителен елемент на римската йерархия чрез господството на духовниците. По-късно християнството е под силното въздействие на езически и светски влияния, особено когато се превръща в държавна религия, като в много случаи се отклонява от апостолското християнство.

Последният урок, озаглавен „Разпространение на християнството през Средновековието“, след кратко въведение за утвърждаването на християнството на Запад благодарение на мисията на ирландските монаси, ни запознава с Карл Велики (768-814), една от най-прочутите личности в германската история, благодарение на която християнството се разпространява в цяла Западна Европа. По време на неговото управление, се казва в учебника, Църквата била подчинена на държавата, папата става зависим от Карл, християнизацията се постига чрез военната мощ и политическата власт на благородниците, а тайнството на изповедта придобива все по-голямо значение.

Кръстоносните походи се описват като военни експедиции, провеждани от Католическата църква под претекст да освободи гроба на Господен от мюсюлманска окупация, но в действителност те са насочени към териториална, икономическа и политическа експанзия, често водена срещу християни, смятани за еретици, като албигойци, катарите, патарени т.н.

Друг учебник на Евангелския алианс за девети клас е насочен към формиране на нравствени навици на учениците, като започва от общите теми за Библията и морала и развива въпроси като: новородението, връзката с Бога, Исус Христос, греха, вярата, молитвата, Църквата, второто идване на Христос, интеграцията в местната църква, социалните дейности на християните, християнските добродетели, чистата съвест, общуването с родителите, щастието и неговия език.

Седем религиозни служби са определени като богослужбни действия: кръщение с вода, Тайната вечеря, благославяне на деца, помазване на болни с елей, брак, освещаване на служители (пастори, презвитери и дякони) и освещаване на места за поклонение.

Към края на учебника са представени и промените, предизвикани от Втория ватикански събор, като например четенето на Библията от миряните, както и новите нагласи, които в по-голямата си част стимулират отношенията с православията, протестантството и икуменическото движение, които преди това са били забранени в католицизма.

Изводи и обобщения: От направения анализ става ясно, че учебниците се различават много в отделните религии. Методите, презентациите и упражненията за оценка, проверка и систематизация на знанията имат различни специфики, въпреки че са сходни по отношение на рамковите цели, съдържанието и изискванията на учебната програма. Някои от тях имат подтекст на прозелитизъм и могат да се

смятат за обидни за други изповедания (например учебникът на петдесетниците, в който се споменава почитането на светци и свещени реликви) или в обвиняването на Църквата от първото хилядолетие за някои исторически събития, които тя не е предизвикала.

Начинът, по който се представят конфесионалните различия, е твърде апологетичен, като в много случаи се стига до заключения, основани на погрешни исторически принципи.

В някои от тези учебниците откриваме библейски теми, които са много интересни от гледна точка на междурелигиозния и икуменическият диалог.

ГЛАВА III. НАГЛАСИ НА МЛАДИТЕ ХОРА КЪМ РЕЛИГИОЗНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В РУМЪНИЯ ДНЕС – ПРОУЧВАНЕ

Третата глава представя проучване, основано на нагласите на днешните млади хора към религиозното образование в Румъния.

При изготвянето на въпросниците и интерпретирането на резултатите се стремях да отговоря основно на няколко въпроса:

- Каква е връзката между стойността, която се приписва на вярата, от една страна, и придържането към доктриналните принципи и истини на религията, към която човек принадлежи, от друга; или, с други думи, до каква степен заявеното значение на вярата съответства на силата на религиозните убеждения?

- Второ, какъв е преди всичко характерът на потребностите и стремежите, които религията задоволява: духовни, нравствени, емоционални или социални?

- Каква е поведенческата ефективност на религиозността? Дали това да бъдеш или да се обявиш за религиозен води или не до по-голям морал или социална солидарност? Или това става чрез по-често участие (поне веднъж седмично) в ритуалния живот, както е предписано от религиозните норми, и чрез приемането им като ръководство за практическо съществуване?

Или, ако синтезирано преформулираме тази поредица от въпроси: дали вярата е само утвърдена, съзнателна, латентна ценност, или е наистина действаща?

- Накрая, до каква степен отвореността към други религии/форми на духовност води до смекчаване – и релативизиране – на традиционната доктринална скованост по въпроса за религиозната истина?

Освен това, за да покажем отношението на младите хора към собствената им религия, както и към други религии или форми на духовност, използвахме редица показатели, свързани с:

- значението, което се придава на вярата, или с други думи, степента, до която респондентите смятат, че вярата е ценност с голямо значение за техния собствен живот;

- вяра в ученията на религията – степента, в която тези учения съответстват на личната система от убеждения;

- ефективността на религията, както в широк план (области на преобладаващо действие), така и в интензивен план (функции на религията – като се има предвид, че функцията, поставена на първо място от изследваните лица, отговаря в най-висока степен на техните най-дълбоки нужди и стремежи);

- ефективността на религията върху поведението, измерена в две посоки: участие в религиозния живот и ориентация на решенията и поведението към религиозните предприятия в ежедневието;

- отношението на респондентите към основната теза на религиозния традиционализъм от ексклузивен тип, която утвърждава абсолютния монопол на религията на принадлежност върху истината;

- заявен интерес към други религии, изповедания или форми на духовност, както и към формули на духовност, независими от определена религия.

Изводи от проведеното изследване:

- Ясно е, че Църквата, заедно със семейството, е източник на много силно и определящо влияние върху религиозното образование на младите хора, като между Църквата и училището съществува взаимно допълване и частична компенсация.

- Най-ефективните средства за действие на Църквата в областта на религиозното и нравственото образование се

разкриват на учениците чрез обучението по вероучение и чрез религиозните служби.

- По-големите юноши се влияят от религиозни послания с рационален и дълбок характер, а не от сантиментални послания или от съобразяване с рутината или семейния конформизъм.

- Сред младите хора съществува висока степен на доверие и привързаност към тяхната църква, но може да се каже, че около една трета от тях имат и известни колебания относно степента на доверие в проповядваното учение на вярата, изповядвани от тяхната собствена религия.

- Учениците твърдят, че са доволни от начина, по който тяхната религия или вероизповедание дава отговори на морални въпроси, проблеми на семейния живот или на човешките духовни потребности, но не и от начина, по който тя решава социалните проблеми на страната. Подчертава се съзнанието на Църквата за неадекватността на проблемите на общността и се изтъква тенденцията да се дава по-голяма роля само на частната и интимната сфера. Религията е склонна да напусне обществената сфера и да се „специализира“ само за определен тип, индивидуални и семейни нужди.

- В отговорите на всички въпроси, анализирани в тази глава, се забелязва ясна тенденция, която се изразява в по-висока оценка на религиозното образование и практиките на Църквата сред учениците и хората от селата, така че можем да заключим за относителна феминизация и маргинализация на религиозното поведение сред учениците.

- Честотата и качеството на религиозните практики са обратно пропорционални на възрастта на младите хора, включени в проучването.

- Близко една четвърт от учениците се смятат за много добри практикуващи вярващи по отношение на количествения критерий за честота на религиозните служби, но повечето от тях ходят на църква само през лятната ваканция.

- Общият брой на учениците, които отказват да контактуват с Църквата, посещавайки богослужението, е почти незначителен дори сред интервюираните родители.

- Въпреки че посещават църквата по-рядко от родителите си, мнозинството от младите хора, които ходят на църква, го правят, за да участват в най-важното от религиозна гледна точка: „богослужението“.

Накрая проучване сред учениците показва, че Църквата далеч не е казала последната си дума по отношение на влиянието си върху младите хора, тъй като религиозната вяра и практика отговаря на дълбока потребност в душите на младите хора и оказва важен отзвук в техния живот.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Преподаването на религия в държавните училища предполага признаване от страна на държавата на религиозните ценности, необходими за социалното развитие и образованието на новите поколения.

Религиозното образование се опитва да предложи алтернатива на съществуващата ценностна система в обществото, в което е възникнало. В рамките на образователната система религията и християнското образование, което тя подкрепя, допринасят за ново разбиране на морала, изкуството и философията. Религията и религиозното образование могат да възстановят хаотичния свят, като събудят личната отговорност у всички хора, независимо от тяхната длъжност.

Днес все повече секуларни организации, както и самотни гласове в румънския парламент, се застъпват за премахване на религията от училищата, без да изтъкват каквито и да било правдоподобни аргументи за „вредата“, която тя носи на детето. Отговорът на румънските вероизповедания трябва да бъде споделен. Универсалните християнски ценности трябва да бъдат предавани на бъдещите поколения, защото те ни определят като народ и ни дават идентичност. Ролята на религията в обществената сфера днес е политически въпрос от изключителна важност. От тази гледна точка най-чувствителният и противоречив въпрос е този за училищата. Защото всеки, който влияе върху образованието на младото поколение, оказва дългосрочно влияние върху цялото общество.

Преподаването на религия в училищата не означава внасяне на нещо ново за румънския народ, а укрепване на вече съществуващата духовна формация. Направеният анализ показва богата образователна дейност на църквите и религиозните изповедания, признати в държавните училища в периода преди Великия съюз и в междувоенния период.

Християнското образование се подкрепя както от мнозинството на Православната църква, така и от другите вероизповедания в Трансилвания, а законодателството е доста благоприятно за признатите от румънската държава вероизповедания, следвайки различни европейски модели, дори ако едното от тях се смята за доминиращо, а другото – за привилегировано.

Настоящата система може да се счита за благоприятна за преподаването на религия в училищата: вероизповеданията са свободни да избират своите предмети, методи и учители. Имаме система за религиозно обучение с държавен надзор и ограничаване на всякакви противоконституционни действия, които биха нарушили свободата на изразяване и гражданското участие.

Учебните програми се прилагат въз основа на утвърдени психолого-педагогически принципи, а изповеданията само формулират доктриналното учебно съдържание.

Както се вижда, напоследък в няколко европейски държави възникнаха спорове относно ролята на религията в обществената сфера: осъждането от Европейския съд по правата на човека на присъствието на разпятия в класните стаи, забраната на минаретата в Швейцария, нарастващата популярност на антиислямската партия в Нидерландия и заплахата от ислямски религиозен фанатизъм в Западна Европа.

Всичко това е резултат от социалните трансформации в Европа, които предизвикват страхове, но същевременно изискват отговор от страна на вероизповеданията на национално, европейско и местно равнище. Религията трябва да запълни тази празнина в духовността на секуларизирания свят, именно за да преоткрием това, което сме.

Диалогът с „другия“ днес повече от всякога е в състояние да даде този отговор.

Румъния, но и Европа, се нуждае от християнско религиозно образование, за да не забравя миналото и да може определя бъдещето. Как ще се осъществи това обучение? Кой ще го направи? Доколко то ще бъде неконфесионално или конфесионално, са въпроси, които всяка християнска общност ще трябва да си зададе.

Преподаването на религия в държавните училища продължава да бъде възможност за осъществяване на мисия в обществото, за одухотворяване на този секуларизиран свят.

От направения анализ на учебното съдържание на предмета Религия става ясно, че румънската православна църква, както и другите вероизповедания в Румъния използват термина „икуменизъм“ и производните му повече със значение на „толерантност към факта на религиозното многообразие“, отколкото със тясното му значение.

В заключение, докато науката култивира познание за творението, за физическата и социалната вселена, религиозната вяра развива връзката със Създателя и Спасителя на света, като придава на човека и творението вечен смисъл и стойност. От тази гледна точка изучаването на Религия се превръща в културна и образователна необходимост. Без религия не може да има пълноценна култура, защото секуларизираното общество се опитва да сведе вечната стойност на човешката личност до нейната утилитарна ефективност. Религиозното образование като елемент от мисията на Църквата има за идеал участието в светостта, практикуването на добродетели и притежава есхатологична перспектива. За постигането на тази цел е необходимо да се използват специфични принципи на обучение и да се преосмисли мисията чрез образование в зависимост от възрастовите етапи на учениците. Ето защо в настоящата дисертация се опитвах да представя възможно най-изчерпателно ситуацията с рели-

гиозното образование в Румъния към днешна дата – ситуация, която продължава и ще продължава да се променя. Това беше и основната цел на настоящото изследване.

В хода на проучването се реализираха и поставените задачи които бяха последователно разкрити в съдържанието на отделните глави на изследването:

1. Бяха изследвани и анализирани практиките на религиозното образование в Румъния по време на комунистическия режим, като за по-добро изясняване на ситуацията с религиозното образование беше разгледан и религиозният контекст в страната през първата половина на ХХ век.

2. Беше изследвано състоянието на религиозното образование в Румъния след 1989 г. в контекста на съществуващия религиозен плурализъм в страната. Тази задача е изпълнена чрез детайлен анализ на учебното съдържание по предмета Религия, отразено в учебниците и учебните помагала на конфесиите, които са национално представени в рамките на румънската образователна система.

3. Направено е проучване на нагласите на младите хора в страната относно мястото на религията в техния живот и нейното място в рамките на училищната система в страната.

Румъния е европейска страна и трябва да се адаптира към развитието на всички нива, включително религиозно-образователното. Това развитие не може да бъде постигнато без постоянни усилия от страна на Православната църква и другите религиозни деноминации в страната.

Въпреки че структурите на християнското образование във всяка църква се различават както по отношение на доктриналното съдържание, така и на използваните педагогически методики, всички вероизповедания заедно трябва да се стремят да установят по-тесни връзки помежду си в областта на християнското образование, да обменят опит и

нови знания и да си помагат взаимно за по-доброто разбиране на значението на библейския израз: „преподаване на Евангелието“.

III. НАУЧНИ ПРИНОСИ

1. Дисертационното съчинение е първо проучване, което разглежда континуитета на религиозното образование в рамките на последните два последователни исторически периода в перспективата на богословската парадигма.

2. За пръв път са обнародвани някои архивни единици, свързани с румънската история и образование през комунистическия период.

3. Направен е подробен сравнителен анализ на учебното съдържание, отразено в учебници на трите основни вида професионално образование – православно, католическо и неопротестантско.

4. Направено е емпирично изследване, от което са изведени теоретични заключения за ролята на вярата и богослужението като съзнателни ценности при религиозното формиране на учениците

IV. ПУБЛИКАЦИИ ВЪВ ВРЪЗКА С ТЕМАТА НА ДИ- СЕРТАЦИЯТА

1. Relatia religiei cu educatia (scolara) in timpul regimului communist din Romania – puncte cheie. – In: Mitropolia Olteniei. Nr. 1-4, 2020.

2. The Relationship of Religion with (School) Education during the Communist Regime in Romania – Key Points. – В: Свидетелство, служение и богослужение на църквата, София, 2021.

3. Trilogia entitatilor in educatia religioasa: Biserica, Scoala si Famili. – In: Mitropolia Olteniei. Nr. 1-4, 2021.